

დავით აღმაშენებელი

La Georgie Independent
საქართველოს
გაზეთი
Edition mensuelle
1927. — M A I № 48

1927 წ. აპრილი
№ 18

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ს მ ა ლ ი რ ი კ ა უ რ ი მ ა რ ტ ი ე ბ ი ს ს ა გ რ თ ე ღ რ გ ა ნ ე ლ .

წ დ ი ს თ ა კ ი .

11 ივნისს ერთი წელი შესრულდა, რაც დავით აღმაშენებლის ხელმძღვანელობით საქართველოს უზენაეს ორგანოს პირველი თავმჯდომარე, ერის მოამბე, დიდი ქართველი, ცოცხალ ყვევილებსაგან დაღუპულ საფლავის წინ თავი მოვიყარეთ ქართველებმა, მხოლოდ ქართველებმა, რათა უფრო ახლო გვეგრძნო ჩვენი თავი ქვეყნის არსებობასთან, გვეზინოდა მისთვის ჩვენი დარდი, მივცემოდით იღუმალ მოგონებას მასთან ყოფნისა, მუსაფისა, მისწრაფებისა.

როგორ გავდა ეს შეგრებულება კარლოს ბუნებას, მის უშფოთველ ხასიათს, ყოვლის მომტყვებელ გულს ჩვენ დავივიწყებდნენ სხვადასხვაობა აზრის, მდგომარეობის, სწოვნების, სქესის, ერთნი ვიყავით, ქართველები, და ამ ერთსუფობებზე უხილავი სიმბოლო თავმჯდომარე რბდა იგივე კარლო, დინჯი, დარბაისელი.

რა განვიცადეთ ამ წუთს? ქართლის ბედი და ჩვენი მისგან განუყრელობა, ჩვენ წარმოგვიდგა თვალ წინ უთვალავი ლაშქარი წამებულთა და თავდადებულთა, ჩვენი მკვდრები, და განვაახლეთ ფიცი, რომ ვივლით იმავე გზით, რომლითაც მათ უვლიათ და თავი შეუწირავთ.

დავიფანტებით გაზაფხულის მზის სხივები მრავალთა აპოპლა პერლანგის განიერ ხეივანებს, ვაკვირდებოდით ჩვენ წინ ამართულ ძეგლებს, მარმარილოს ქანდაკებებს, ვკითხულობდით წარწერებს, ცნობილ ფრანგთა სახელებს და... გვეშურდა, თავისუფალი ქვეყანა დამი წიაღში განსვენებდა.

ვოცნებობთ ხმაძალა, როდის გადავიტანთ კარლოს ნაშთს და მივაბრუნებთ განთავისუფლებულ სამშობლოს მიწას? როდის დავედგებით მისებრ სადა და გამოვკვითვთ ძველს? ტრადიციისა და ნების-ყოფის ერთი კონცეფცია იმისთვის იბადება, რომ გადაჭრულ იქნას, ქართველი ერთი ამ ჯიშისა, ის გადაჭრის, ამის თავდები ისიცაა, რომ ერთი შობის მზგავს შევიღებს, როგორც იყო კარლო.

დიდი კადარეზის წინ.

26 მაისს, ჩვენი დამოუკიდებლობის დღეს, ინგლისის მთავრობამ გასწვივტა დიპლომატიური დამოკიდებულება საბჭოთა მთავრობასთან და გააუქმა მასთან დადებული სავაჭრო ხელშეკრულება. ასეთი თანხლება არი სხვადასხვა ისტორიულ ფაქტისა ერთსა და იმავე დღეს იზიარებდა ცხოვრებაში, თითქმის სიმბოლოური ჩვენთვის და ერთგვარი წინამორბედი გამარჯვების, მაგრამ ჩვენ გაცილებით უფრო ძლიერი საბუთები გვაქვს, აქედან უაღრესათ გამამხნეველი დასკვნები გავაკეთოთ.

ინგლისს უკან მიაქვს საბჭოთა მთავრობის იურიდიული ცნობა და მით უბრუნდება მის ადრე არსებულ მდგომარეობას, რას ნიშნავს ეს? იმას, რომ საბჭოთა მთავრობა ამერიკიდან მოკლებულია ყოველგვარ უფლებიერ საფუძველს ინგლისისთვის და უკანასკნელს არ შეუძლია ასეთსავე უფლებიერ საფუძველს მოკლებულად არ ჩასთვალოს ყოველი მისი ნამოქმედარი, გაიხსენეთ მაკდონალდის ცნობის ფორმულა, რომელიც მოსკოვმა შეგნებულათ დაამახინჯა. ცნობით საბჭოთა მთავრობას—ამბობდა ეს ფორმულა—ყოფილ იმპერიის იმ ტერიტორიებზე, რომლებიც თვითონ ცნობენ მის ხელისუფლებას, იმ ტერიტორიებს—ასწორებდა მოსკოვი—, რომლებზედაც მისი ხელისუფლება ვრცელდება და აქედან მას ქურდულათ ის დასკვნა გამოჰყავდა, რომ არარსი ერები, მათ შორის, რასაკვირველია, პირველ რიგში, საქართველო მოსკოვს დაულოცეს. ამა წლის 26 მაისის აქტის შემდეგ მოსკოვს მოესპო ეს გასაძრომი ხერხი, ინგლისის უბრუნდება პირვანდელ მდგომარეობას, მაშასადამე, მის მიერ საქართველოს ცნობა, მომხდარი მოსკოვთან დიპლომატიურ დამოკიდებულების გაბმამდე, ხელუფლებელი რჩება და აქედან საქართველოს ოკუპაცია უკანონო აქტია ინგლისისთვის.

კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ჩვენთვის მეორე გარემოება. ინგლის-რუსეთის სავაჭრო ხელშეკრულებაში შეტანილი იყო ერთი მუხლი, რომლის თანახმად ინგლისი აცხადებდა კავკასიას რუსეთის სფეროდ და ხელს იღებდა მის საქმეებში, ჩარევას. 26 მაისის აქტით გაუქმდა როგორც ეს მუხლი, ისე მთელი ხელშეკრულება. ამით თითქმის საბაბი ეძლევა მოსკოვს ინტერვენციას ანტონის განგაში, თუმცა ცხადია, რომ მას შემდეგ, რაც ცნობის და სავაჭრო აქტები მოსკოვს, კავკასიის და მით უფრო საქართველოს საქმე არ შეიძლება, ინგლისის მხრით, რუსეთის შინაურ საქმედ ჩაითვალოს. საქართველოს საკითხი საერთაშორისოა და, როგორც ასეთი, მის გადაჭრაში შეუძლიათ მონაწილეობა მიიღონ როგორც ინგლისმა, ისე სხვა სახელმწიფოებმა, რასაკვირველია, თვით ქართველი ერის მოთხოვნით.

ეს არის მოკლეთ ინგლის-რუსეთის განხეთქილების იურიდიული შედეგები. რაც შეეხება პოლიტიკურ შედეგებს, ერთ-დღის აქაც ყველა თანახმაა, სახელმძღვანელო იმაში, რომ მოხდა უდიდესი მნიშვნელობის ფაქტი, რომლის მიმართ სხვა სახელმწიფოები იძულებული არიან აშკარა ჰყონ საკუთარი პოზიცია და მის თანახმად შესაფერისი აქტივობაც გამოიჩინონ.

ჩინებდა, თავის თავთ ისმის კითხვა, რამდენათ ხელსაყრელია ჩვენთვის მეგობრობა ასეთ უძღურ მთავრობასთან. ეს კითხვა დასმულია არა მარტო გერმანიის, არამედ დანარჩენ ქვეყნების წინაშეც, რომელთაც რცნეს მოსკოვი და არიან მასთან დიპლომატიურ განწყობილებაში. ინგლისის მიერ საბჭოთა მთავრობის ცნობა დიდი გამარჯვება იყო უკანასკნელისთვის. ამ აქტმა შესწინა მას პრესტიჟი და ნდობა არა მარტო ევროპაში, არამედ განსაკუთრებით აზიაშიც. ამიტომ არ იყო გასაკვირი, თუ იტალიამ მაშინვე და საფრანგეთმა რვა თვის შემდეგ გააყენენ ინგლისის კვალს.

ესლა იწყება წინაუქმო პროცესი იმავე თანდათანობით: ჯერ ინგლისი, მერმე სხვები! საინტერესოა, როგორ წარმუქმუნებნი შეხედნენ პარიზსა და ბერლინში ჩიჩერინს. მკისვე მათ კარებზედ ატუხულს, ლონდონის ნაბიჯის შემდეგ, ხუმრობა როდის, ბრინასა და მტრებმანს ანგარიში უნდა გავწიოთ იმისთვის, რომ მათ კოლეგა ჩემებრულენს საწყენათ არ დარჩენოდა ეს უდროო, მეტი რომ არ ექვათ, ვიხიტო.

ამ სამმა მინისტრმა და აგრეთვე იტალიის, იაპონიის და ბელგიის დელეგატებმა იმსჯელეს ერთათ და წვეილ-წვეილათ რუსეთის საქმეებზე ექნევაში. ჩვენ არ ვიცით მთელი შინაარსი ამ მსჯელობისა, მაგრამ გამუქვევებულნიც აშკარათ ხდის იმას, რომ პოლიტიკურს და მის ხელუფლებით მთავრობის და კომინტერნის მუშაობა მიჩნეულია წინსვლისა და ცივილიზაციის მოსისხლე მტრად და ამიტომ მას უნდა გაეწიოს უსასტიკესი ბრძოლა.

საბჭოთა მთავრობის მორალური გარეცვა, ამ რიგათ, უტყუარი ფაქტია: რაც შეეხება მის პოლიტიკურ გარეცვას, ეს დარბასა და გარემოების კითხვაა. მოსკოვს მოლა მასრადინივით მოსლის: სთხავს თავდასხმის ზღაპრს და შემდეგეთვითონვე უდგება ყალბე თმა შიშისაგან. ევროპაში არავინ ფიქრობს მასზედ თავდასხმას, თუმცა კარგათ იციან მისი სამხედრო უძღურება და არც გაუჭირდებთ, უქვევლია, მისი დაბმა, თუ გაუწყრა ღმერთი და გმირული სიკვდილი! არჩია შეიარაღებულ შეტაკებაში. არა: აის სხვა ზომებიც, რომელიც საქმარისია თინის—ბარძაყიან დესპოტიის წასაქცევით. ამაზე უკვე ზრუნავენ...

ჩვენ ვცხოვრობთ დიდი საერთაშორისო გადატევის ხანაში. განთლებული კაცობრიობა მიდის იმ დასკვნაზე, რომ საჭიროა და აუცილებელიც ბოლო მოელს თანამედროვე ფრანგოლოგიაში გახვეულ, აქამდე უნახავ და გაუგონარ ბარბაროსობას, რომელიც დღეს სცხებს ადამიანის უკეთეს-შობილეს განადგობას და აზრებს.

ვინ არ იცის, რომ ამ საყოფელათო ამხედრებასა, ვერაგ მოსკოვის წინააღმდეგ, მკიდროთ არის დაკავშირებული თუმცა არაპირდაპირ, არარუს ერთა ბედი. მართლაც, შორს არ არის ის დრო, როცა დაწინაურებული სახელმწიფოები დარწმუნდებიან იმაშიც, რომ გაუსწორებელ მოსკოვის საბოლოოთ ასალავმავათ საჭიროა მისი ხელისუფლების ვეიკოროსიის ეთნოგრაფიულ კალაოტში ჩასმა, რაც შეიძლება მიღწეულ იქნას მის ფხვ ქვეშ გათელილ არარუს ერთა სრული განთავისუფლებით.

მომენტს მოითხოვს, შემოვკრიბოთ ჩვენი მიზნის ირგვლივ მთელი ეროვნული ძალები და გავიმსჯელოთ რკინის დისციპლინით, უმაღლეს პასუხისმგებლობის გრძობით. მტერს არ სძინავს, საბედისწერო ჯამის მოახლოების გამო ის ეყვება საბაბს, ერთხელ კიდევ სისხლის მორევი ჩაახრლოს არარუსი ერები: ის არ ერიდება არავითარ პროვოკაციას, არავითარ სიფილდეს, რომ აიძულოს უკანასკნელნი, ამოქმედნენ. ეს იქნებოდა ნამდვილი ხსნა მტარვლებისათვის! არ უნდა დავივიწყოთ ტროცკის ცნობილი ფრაზა, როცა ის ჯერ კიდევ ყოვლადმეძმოდ იყო: თუ წავაგვით, ისე გავიკეტავთ კარს, რომ ქვა ქვანედ არ დარჩეს...

მაშ ფრთხილათ და აუღელვებლათ, მტკიცეთ და მამაცათ დავხედეთ მოზღვავებულ საეპოქა ამბებს.

დ. გ. ვ. ვენდონკის წიგნი AUS DER KAUKASISCHEN WELT. (Volkverband der Bucherfreunde, Wegweiser-Verlag, Berlin)

ფ. ვენდონკის წიგნი «Aus der kaukasischen welt», რომელიც ზემოაღნიშნულმა გამომცემლობამ გამოსცა ამ წელს, განსაკუთრებულ ყურადღებას საქართველოს აქცევს, თუმცა როგორც წიგნის სათაურიდანაც სჩანს, კავკასიის სხვა ქვეყნები და ერებიცა აქვს ავტორს აღწერილი. მთელი წიგნის ორი მესამედი საქართველოს აღწერს უჭირავს.—367 გვერდიდან (8-) 200 გვერდზედ მეტი, წიგნი დამთავრებულია თბილისში მარტში 1925 წელს.

ეს თხზულება ფ. ვენდონკისა დიდად განირჩევა იმ მრავალ წიგნთან და გაზეთის მოთხრობათაგან, რომელნიც უხვად იწერებოდენ კავკასიაზედ საერთოდ და საქართველზედ კერძოდ ევროპიელ მწერალთა, მეგაზეთთა და მოგზაურთა მიერ რუსიების დრუს და განსაკუთრებით კი კავკასიის ერთა დამოუკიდებლობის დროს 1913—1921 წლ.—იმ მწერალთა ნაწერითა შორის ძვირად ნახავს კაცი ისეთს, რომლის ავტორს მართლა რომ ეტყობოდეს ნამდვილი ინტერესი ჩვენი ქვეყნისადმი, ან შესწევდეს ნიჭი და ვანთლება კავკასიის ერთა სულის გაგებისა და მათის კულტურის ნამდვილი დაფასებისა. უმეტესობა ამ მწერალთა, სწორად ძლიერ გრძელ მოთხრობებში გადმოგვცემს არა ჩვეულებრივ ამბებს, ან მარტივ და ჩვეულებრივ მოვლენებს აღწერს, სწორად უბრუნებთ და კერძო პირობა ნამდვილობით აბრუნებენ. ერთობ—გვაგონებს ქართველებს ან სხვა კავკასიელთ, ან გვაქვს, უფრო სწორად ზოგს გვაგონებს, ზოგს გვაქვს. მთელი მათი თხზულება დაწერილია იმ მიზნით, რომ გამომცემელს ბაზარზედ ადვილად გასასაღებელი საქონელი მიაწოდონ და თვითონაც სარგებელი ნახონ. როდესაც ამგვარ წიგნებს ვკითხულობ, მართლაც მოგახსენებთ, ჩვენი ქმებით უფრო ვარ ხოლმე შეურაცყოფილი, ვიდრე გინებით, ვინაიდან გინება ვილაც პროფესიონალური უზრუნველბისა, მაგნებელიც რომ იყოს იგი პოლი-

ტიკურად, ვერ მამკირებს, ხოლო ქება მათი კი ყოვლად უსარგებლო და მართლაც დამამკირებელია ყველა თავ-მოყვარე კაცისთვის,—ქება, რომელიც მაქმებელს ქება ჰგონია, ნამდვილად კი გინებაზედ უარესია.

ფ. ვენდონკი მეცნიერი მწერალია, ფრიად ნიჭიერი, დიდი კულტურისა და ყოველ-მხრივი განათლების კაცი, მტოდნე მრავალ ერთა და მრავალ დროთა ხელოვნებისა, ამასთანავე გამომცემელი პოლიტიკოსი. იგი რამდენიმე წლის განმავლობაში გერმანიის გენერალურ კონსულად იყო თბილისში, მეორედ სწორედ 1924 წელს დაბრუნდა გერმანიიდან საქართველოში და თვლით ისილა ურჯულო მტრის მიერ ჯვარზედ ვაკრული საქართველო. ეს იყო მისთვის საკმარისი, რომ გაეცა მისი მთელი ისტორია, აღსაყვ ტანჯვითა და წამებით, საუცხოვოდ ისარგებლა ფ. ვენდონკმა თბილისში სამსახურის დრო და ყოვლის მხრიდან შესდგომია იგი კავკასიის და კერძოდ საქართველოს შესწავლას. ეს ქვეყანა მას აინტერესებდა ნამდვილათ, აინტერესებდა ღრმად, და მასაც გაუცვინა კულტურული ძალები კავკასიის ერთა, განსაკუთრებით ახლო-ქართველები. უნახავს ეროვნული დაწესებულებანი მათნი, შეუსწავლია ისტორია, ხელოვნება თვითთელი ერისა, ეთნოგრაფიული შემადგენლობა კავკასიისა, ოდნვე ენებიც, ფენით, ცხენით. ავტომბლითა და რკინის გზით შემოუვლია მთელი ეს მხარე, სადაც მას არც ერთი მნიშვნელოვანი ძველი ნაშთიც არ გამოჰპარვია, და ისე დაუწერია თვისი წიგნი. მეცნიერის, ხელოვნების ისტორიკოსისა და ისტორიკოსის თვალს ავლებს იგი წარსულს კავკასიის ერთა. იგი ანალიზს უკეთებს დღევანდელ რთულს, სხვადასხვა ელემენტთაგან შეთხზულ კულტურათა, რომელნიც განვიტარებულან კავკასიის მიწაზედ. კლასიკოსმა და ამასთანავე ორიენტალისტმა, მან იცის სწორი გარჩევა ქრისტიანულ ბიზანტიურ კულტურულ ელემენტთაგან, მან იცის, თუ როგორ შეიქმნა ისტორიულად განსხვავება საქართველოს კულტურისა ადგილობრივი კულტურისაგან, ან ქართული სულისა სიმბოური სულისაგან, ან და მაშინავე მთელათ დანარჩენ მამამდიან ელემენტთაგან კავკასიის მიწა-წყალზედ, ავტორს გათვალისწინებული აქვს ის ძალებიც, თვით დასაბამიდან ძველის აღმოსავლეთის კულტურისა, მრავალი საუუუნობით ქრისტიანობისა და ისლამის წინ რომ მოქმედებდენ შუა-მდინარის ქვეყანაში და მცირე-აზიაში, და რომელთაც ჩამოყალიბეს ისტორიის ხამგირლიე პროცესში საფუძვანი კავკასიის ერთა, და შემდეგ ყველა ფაქტორები, ქრისტიანობისა და ისლამის პერიოდში მოქმედი, რომელმაც განსაზღვრა ის საქართველო, ის ადგილობრივი, სომხეთი, მთა, რომელთაც დღესაც ვნდავთ კავკასიის ტერიტორიაზედ, ამიტომაც ავტორს ესმის ღრმა განსხვავება, რომელიც არსებობს კავკასიის სხვა და სხვა ერთა შორის, ესმის მულმივი ბრძოლა და უთანხმოება მათ შორის, მაგრამ ამავე დროს სწორად ამ მოვლენათა მიხედვის ცოდნა ნათლად უჩვენებს მას გზასა და წესს მათის მომავლის პოლიტიკურის ერთობისა და სოლიდარობისა, რაზედაც იგი, სრულიად ადვილად გასაგები მიზნით, ვრცლად ვერა მსჯელობს თავის წიგნში.

განსაკუთრებით ჩვენ, ქართველები უნდა ვიყოთ მაღლიერნი ფ. ვენდონკისა, რომ მან გაცილებით უკეთ და სწორად დააფასა და გაიგო ჩვენი წარსული და აწყო კულტურა, ვიდრე სხვა რომელიმე ევროპიელმა მწერალმა. მას განსაკუთრებით აინტერესებენ თანამედროვე დიდი პრობლემანი ეთნოგრაფიისა, ენათ-მეცნიერებისა, სარწმუნოების ისტორიისა) და ხელოვნებისა, რომელთაც საკაცობრიო მნიშვნელობა აქვს და რომელთა გადაწყვეტისათვის აუცილებლად საჭიროა შესწავლა საქართველოს, ქართული რასისა, ქართული ჯგუფის ენათა, ქართული ხელოვნებისა და ერთობ კულტურისა. მისი ღრმა რწმენით საქართველოს ყოველი მხრივი შესწავლა ბევრს აქამდის ბნელით მოკულ კუნძულს განათებს უქვევს კულტურულ კაცობრიობის ცხოვრებისა და ნათ-ლის მოტანის საქმეში ქართულ მეცნიერებასაც შეუძლია დიდი ღვაწლის გაწევა.

ფ. ვენდონკს გაუგია აგრეთვე მთელი ტრაგიზმი საქართველოს სულიერი და პოლიტიკური არსებობისა, ჩვენი წარსულის განხილვამ, ჩვენი ერის ზნე-ჩვეულებათა, მუსიკისა, ხელოვნებისა, სულისა და გრძობის დაკვირვებამ მიიყვანა ავტორი იმ უტყუარ დასკვნამდე, რომ საქართველო არა მარტო ხილია ევროპასა და აზიას შუა გადებელი, დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შემავრთებელი, არამედ, მიუხედავად ძლიერი აღმოსავლური გავლენისა საუკუნეთა განმავლობაში, მიუხედავად იმისა, რომ ქართველთა კულტურული ერთობა ბაბილონელებთანაც ხანგრძლივი იყო, დღეს ქართველი კაცი-ლებით უფრო ევროპელია, ვიდრე აზიელი. ელინთა კულტურაზედაც დიდი გავლენა ჰქონდა ძველ აღმოსავლეთს; ბერძნულ-რომაულ კულტურის განგრძობა თანამედროვე ევროპის კულტურა, რომელსაც აგრეთვე თვის წიაღთა-შიცა აქვს შეიჩინილი ეს დაუთრგუნავი ელემენტი ძველ-აღმოსავლურ კულტურისა. მაგრამ მიუხედავად ამისა იყო პირველი ევროპის მსოფლიო, ანტიური, და არის მეორე ევროპის მსოფლიო, თანამედროვე, მსგავსად საქართველო, მიუხედავად ძველ აღმოსავლურ კულტურულ ელემენტთა დასაბამიდან ტარებისა. მიუხედავად საშუალო საუკუნეებში და შემდეგ განცილდ აღმოსავლურ-მამამდიანურ გავლენისა, ქრისტიანობის მიღების შემდეგ ჩამოყალიბდა როგორც განსაკუთრებული სახის მქონე კულტურული ერთა, რომელსაც საშუალო საუკუნეებშიცა მეტი სულიერი კავშირი ჰქონდა ევროპის მსოფლიოსთან და დღეს კიდევ უფრო მტკიცე ერთობა აქვს მასთან, ვიდრე აღმოსავლეთთან—ამას გრძობს ქართველიც, ამას გაიგებს და იგრძობს უსცოლო იც, რომელიც საქართველოს ნამდვილად გაიცნობს. და ეს იყო ჩვენი მუდმივი ტრაგედია: თითქმის აღმოსავლეთის ერთი, ხოლო მართლად მებრძოლი

ფ. ვენდონკმა ქართულ წარმართობის შესახებ გამოაქვეყნა 1924 წელს ფრიად საინტერესო გამოკვლევა: Ueber das georgische Heidentum (Caucasia, Leipzig).

აღმოსავლეთის წინააღმდეგ, ხშირად საუკუნეთა განმავლობაში მარტორ მდგომარეობით აღმოსავლეთის მსოფლიოს პირისპირ, მუდამ მთხოვნელი «მომე» ევროპისადმი («საერთო» მტრის წინააღმდეგ! ასე იყო ძველად, ასეა დღესაც, ხოლო ეს ჩვენ, ქართველებმა ვიცით. და ვ. ვეზენდორფისთანავე ვერაპიკელებმა, და ვინც წამდელიად გაიკვლია ამ ჩვენ სულის კვეთებას ევროპიკელთა შორის, მისი მართლაც მაღლობელი უნდა ვიყენებთ, ვინაიდან ახლა კიდევ უფრო ვართ დაშორებულნი მონათესავე კულტურულ წრეს, ვიდრე საშუალო საუკუნეებში და შემდეგ ვიყავით, კიდევ უფრო უნათესაო და უარყოფითი ევროპიკელებს ვიდრე მაშინ, კიდევ უფრო «შავ დროს» განვიცდით, ვიდრე მონაღობისა და შაჰ-აბაზობის დრო იყო საქართველოსათვის, კიდევ უფრო გვეკრძადა წამდელი «მოკავშირე».

მ. წერეთელი.

დამსახურებული პრფესორის პეტრე მელიქიშვილის
განმარჯვებელი გამო.
(ექ. თაყაიშვილის მკვლევართან *)

ქართული უნივერსიტეტის დარბაზის აწ გადაცვალა-ბულს პროფესორის პეტრე მელიქიშვილის ქართული ფართო საზოგადოება ნაკლებად იცნობდა. ამისი მიზეზი იყო ორი გარემოება, სრულიად გასაგები. ერთი ის, რომ პეტრე მელიქიშვილი საქართველოში არ ცხოვრობდა და ქართულ საზოგადოებას საქმეებში პირად მონაწილეობას ვერ იღებდა. მეორე ის, რომ პეტრე იყო მეცნიერი ისეთი დარგისა, რომლის მიღწევების გაგება და დაფასება შეუძლიათ მხოლოდ სპეციალისტებს და არა ფართო საზოგადოებას.

ჩვენი საზოგადოება კარგათ იცნობდა ჩვენს პოეტებს, ლიტერატორებს, ისტორიკოსებს და საზოგადოებრივ ქართული საქმიანობის მოღვაწეებს, რომელნიც სათავეში უდგენ და ხელს უწყობდნენ ეროვნულ აღორძინებას. საკმაოდ ცნობილი იყვნენ აგრეთვე ჰუმანიტარულ დარგის პროფესორებიც. ვინაიდან მათი შრომანი უფრო გასაგები და ხელმისაწვდომი იყო ფართო საზოგადოებისათვის. საბუნებისმეტყველო დარგის პროფესორები კი ნაკლებათ ცნობილი იყვნენ. ასეთები ჩვენ მეცნიერულ საქმეების დამღვამდის ცოტანი გვყავდა. სულ სამი კაცი: ფიზიკოსი თარნიშვილი და ქიმიკოსი ვასილ პეტრიაშვილი და აწ განსვენებული პეტრე მელიქიშვილი.

თარნიშვილი სამკურნალო სამხედრო აკადემიის პროფესორი იყო პეტერბურგში, დიდი ნიჟის პატრონი, საუცხოო ლექტორი და ჩინებულ პოპულარიზატორი. ჩემს უნივერსიტეტში ყოფნის დროს მის საჯარო ლექციებს «საინანო გაზარდოქში» პეტერბურგში აღუარებელი საზოგადოება ესწრობოდა და დიდის ინტერესით უსმენდა. შემდეგ ის უნივერსიტეტშიც მიიწვიეს და იქაც უდიდესი აუდიტორია ვერ იტევდა თურმე მის მიზნულად. მის კარგი ადამიანის სახელიც კქონდა. მე მას პირადად არ ვიცნობდი და არც რაიმე შემოქმედია ვთქვა მის ქართულ სულის კვეთების, მისი სამშობლოს სიყვარულის შესახებ. ერთი კი აშკარაა, ქართულ საზოგადო საქმეში ის ნაკლებათ სწანს. ჩემი დროის პეტერბურგელმა ქართველმა სტუდენტებმა ამად აღიქვა და მასთან დაახლოვება და მისი გამოყენება. ამის მიზეზი შეიძლება თვით სტუდენტობა იყო. ჩვენ მაინც დიდათ მოგვეჩინა თავი, რომ ასეთი ნიჟიური პროფესორი გვყავდა. სულ სხვა იყო ვასილ პეტრიაშვილი და მისი განუყოფელი ამხანაგი და მეგობარი მეტრე მელიქიშვილი. ისენი პროფესორები იყვნენ საზოგადოების უნივერსიტეტში, მკიდრო კავშირი ჰქონდათ ქართველ სტუდენტობასთან და მათ ხელმძღვანელობდნენ. ნამეტნავად ვასილ პეტრიაშვილი და მისი მეუღლე პატივცემული თვადგირიძის ასული დიდ მზრუნველობას იხენდენ ოდესღაც ქართველ სტუდენტობის მიმართ. ამათი ოჯახი თვითვე სტუდენტისათვის თითქო საკუთარი ოჯახი იყო. აქ პოეტდენ ისინი მშობლიურს აღერს და სითბოს. ვასილ პეტრიაშვილი მე გავიცანი, როდესაც ის ჩამოვიდა ტფილისში როგორც ხელმძღვანელი ოფე-

*) მოგონებანი წაკითხული იყო ქართველთა საზოგადოების კრებაზე პარიზში ამაწლის მაისის 8-ს.

მკვლი და ახალე საქართველო. VI.

VI.

წარსული საუკუნის შესამოცე წლები ქართულ ცხოვრებაში ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების გადატეხის ხანაა. რუსულ პროგრესულ აზროვნების გავლენით გამოზდილი ქართველი ახალგაზრდა ჰუმანიტარული გატაცებით შემოიჭრა საქართველოში და ჩვენი ცხოვრების მოდურულ სიციცხლე შეატარებინა. ეს ახალგაზრდები იყვნენ პროგრესული ფიქრთა და მისწრაფებათა რაინდები. და არა სარდლები, რომელთაც ჯარიც მიჰყავდა. ქართული პოლიტიკური აზროვნება რუსეთის ერთგულებზე ფიქსირდებოდა და ეროვნული პოლიტიკა ჯვარდადებული იყო. აქაც წერეთელმა ჩამოკრა თავის ღვთიურ ჩონგურს და უმდერა საქართველოს. ილია ჭავჭავაძე მუქარე ხმით შეანძობა პოლიტიკური სიჩხუმი და ასტდა ბრძოლის ყიყინა. ყველაზე უფრო მკაფიოთ, ძლიერათ და მუქარეულათ ილიამ განმარტა ის აზრი, რომელიც შეიძლება ახლა უკვე ბევრს აწუხებდა. «მგზავრის წერილები» არის ქართული ეროვნული ფილოსოფია; მან სთქვა და დახატა მოხვედრის სიტყვით ქართული ეროვნული იდეა; მან წამოაყენა ეროვნული პროგრამა, რომლის შესახებ არა ისმობა რა. «აწინა»—ამბობს ილიას მოხვედრე:—ერთობა სად არ? რუსობა ჩი ვარ. აწინა ყველაი გაკუდდის; ყველაი გაუქმდის... ადრია ავად თუ კარვად ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუდნენ, მით იყვენ უკედ... წარბა (ეხლა) ქართველთა სისხლი, ქართველთა წესწყოება. რათა აწინა ჩვენი დარჩენა?.. ეს იყო ეროვნული ფილოსოფია, რომელიც ილიამ მოგვცა: ჩვენი თავი ჩვენ გვეყუდნენ! მაგრამ ამასთან ერთად მანვე მოგვცა ბრძოლის ფილოსოფია; და ყველას საპასუხოთ, თვით ირაკლი მეფის საპასუხოთაც, ანბანს ილიას მოხვედრე: «რა არ მშვიდობა? უხმარ სატევარს ემბე დაფივის, უხმაროლო წყალჩი ბაყყინი. ჰია-ჰუაი. ქვემარმნი გამრავლდის. უდგარ, უსვენარ თერგჩი კი კალმხე იცის. რა არ მშვიდობა ცოცხალ კაცთათვის? რა არ მტერობა, თუ ვერ ვერობს? ცარიელ მშვიდობა მიწაჩი გვეყუდის... აი. 1867 წ. სწერდა: ... «როგორც მცენარე ვერ აყვავდება უმზეოდ და უპაეროდ, ისე ის (ერი) ვერ გაიშლება წელში. თუ თავის თვალის წინ ვერ ხედავს გაშლილ თვისულებას, სადაც ყველაფერი თავის თავის მეფეა და იმის პიროვნებას ვერა შეხლავდა რა... როგორც ხედავთ, აქაც სასტიკი ცენზურის მიუხედავათ, საკმაოთ ნათლათ არის დასმული ეროვნული საკითხი. ჩვენს შესამოცე წლებების მოღვაწეებს კარგათ ესმდათ ეროვნული საკითხის მნიშვნელობა, მაგრამ

სულ სტუდენტების ექსკურსიისა. მთელი ექსკურსია ჩვენთან მეთათვესათ თავად-აზნაურთა გიმნაზიაში. მისი მეუღლე წინეთ მყავდა გაცნობილი. ამ ექსკურსიაში ბევრი ქართველი სტუდენტობა იყო და მათგან ვიცი, თუ რა იყო მათთვის პეტრიაშვილის ოჯახი. ნამეტნავათ მათ ამბავს მოამბობდა სტუდენტი ხარლამპირი ლონტა. დიდი პატრონი და ნიჟიური ახალგაზდა. რომელიც შემდეგ ჩემთან იყო მასწავლებლად სათავად-აზნაურთა გიმნაზიაში. შემდეგ 1905 წ. რევოლუციისა, რომელშიაც დიდი მონაწილეობა მიიღო. ლონტა რუსეთში მოექცა და ჩვენ დარ შეგვხვედრია. წრფელი პატრიოტი, მშვიდი, წყნარი და დაუღალავი მუშაი-მეცნიერი ვასილ პეტრიაშვილი თავის პირადობით ახდენდა ყველაზე დიდ შთაბეჭდილებას. პეტრე მელიქიშვილი გვერდში უდგა ამ ოჯახს სტუდენტთა ხელმძღვანელობაში და მფარველობაში. თვითონ პეტრე უცხოელში იყო. ვასილ პეტრიაშვილს ტფილისის სასულიერო სემინარია ჰქონდა გათავებული და მან ქართული უკეთ იცოდა, ვიდრე პ. მელიქიშვილმა. ვასილ პეტრიაშვილმა მოგვცა პირველად ორი დიდი ღირსშესანიშნავი სამეცნიერო გამოკვლევა ქართულ ენაზედ საბუნებისმეტყველო დარგში. ეს არის მისი შრომები მედიცინისა და მეტეოროლოგის შესახებ.

ყველა ჩვენი პროფესორების გულითადი მისწრაფება იყო როგორც თვითონი, სამშობლოს ცენტრში, გადმოქონათ თავიანთი მეცნიერული მოღვაწეობა. ამ მოწვევით შესაფერი ლაბარატორიები და სამეცნიერო დაწესებულებანი. ვასილ პეტრიაშვილს ეს საუბედუროდ აღარ დასცალდა. ამ მხრით-უფრო ბედნიერი იყო პეტრე მელიქიშვილი, რომელსაც წილად სხვა განმარტა პირველი რევოლუციის შემდეგ ქართული უნივერსიტეტისა.

მელიქიშვილის გვარი ორი იყო საქართველოში. ერთი საქართველოს სომხეთის ხელის უფლის მელიქისაგან იყო წამომდგარი. ამ გვარის წევრნი თავადები იყვნენ. მეორე სამცხედან იყო, ქართველ კათოლიკეების გვარი იყო. პეტრეს მამა გრიგორი ახალციხიდან იყო მოსული ტფილისში. წინეთ ქართველი კათოლიკეები მანდამინც არ ქართველობდნენ. ზოგნი უფრო სომხებს ეყვლებოდნენ, ზოგნი ამბობდნენ, ჩვენ ქართველები არა ვართ, ფრანგები ვართო. მაგრამ სიტყვა ფრანგი ნიშნავდა ჩვენში კათოლიკეთა საზრუნოებას და არა ფრანგს, საფრანგეთის მკვიტრს. პეტრეს მამის ოჯახი იმ თავითვე ქართველობდა. ამ ოჯახში საზოგადო მოღვაწეობა ტრადიციული იყო. პეტრეს მამა გრიგორი და მისი ძმა სტეფანე იმ ქართველ პატრიოტთა პატარა ჯგუფს ეკუთვნოდნენ, რომელთაც დაარსეს პირველი ქართული კერძო სტამბა ქართულ ჟურნალ-გაზეთების გამოსაცემათ. ეს მამინ დიდი პატრიოტული საქმე იყო. ამ ჯგუფს ეკუთვნოდნენ გარდა მამა-შვილი მელიქიშვილების ისტორიკოს-არქეოლოგი დიმიტრი ბაქრაძეც (ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ნიკოლოზბერიძე და ვახტანგ თულაშვილი). სტეფანე ვენაში იყო გაგზავნილი სტამბის მაშინების და მოწყობილების შესახებ და ქართული საკითხის ჩამოსასმელად. ჩვენი ურნალო-გაზეთობა სულ ამ შრიფტით იბეჭდებოდა, რომელსაც ვენის შრიფტი დაერქვა. ეს შრიფტი განირჩევა აკადემიური შრიფტისაგან. სტამბა გაიხსნა 1864 წ. «დროებაში» დაიწყო გამოცემა 1866 წელს. გამომცემელი იყო სტეფანე მელიქიშვილი, რედაქტორი გიორგი წერეთელი. შემდეგ ამ გაზეთის რედაქტორი იყო კარგათ ცნობილი საზოგადო მოღვაწე სერგი მესხი, რომელსაც ცოლათ ყავდა პეტრეს დაი, ეხლაც კარგათ მყოფი საზოგადო მოღვაწე მანდილასანი ე. მესხი. მელიქიშვილის სტამბა ჩემს დროსაც არსებობდა და პეტრეს უმცროსი ძმა იოსებ (სოსიკო) მელიქიშვილი განაგებდა. მე ჩემი პირველი შრომის «სამი ისტორიული ხრონიკის» ბეჭდვა ამ სტამბაში დაიწყო. მაგრამ სანამ გავთავებდი, ეს სტამბა სამეურ გაიყიდა, სამი სხვა და სხვა პატრონის ხელთ გადავიდა, რამაც ცუდი გავლენა იქონია გამოცემაზე. პეტრე მელიქიშვილის ბიოგრაფია მოკლეთ ასეთია: ის ნიჟიური მოსწავლე ტფილისის პირველი გიმნაზიისა. წარმატებით ათავებებ გიმნაზიას, შემდეგ ოდესის უნივერსიტეტს, მიღის საძღვარს გარეთ. 1876 წელს ხდება ლაბორანტი ოდესის უნივერსიტეტში. 1881 წ. იცავს სამაგისტრო დისერტაციას, 1882 წ. ხელმეორედ მიემგზავრება საძღვარს გარეთ, პარიზში უსმენს ლექციებს ბერძნულს, მიუხეხნში მუშაობს ბიკერთან.

თვით საზოგადოებრივი ეროვნულ-პოლიტიკური აზროვნება ისეთ დაბალ დონეზე იდგა, რომ ილიამ საშინელი ტკივილით დაიკვნეს: «მაგრამ მამული, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არი, ის არის მხოლოდ საველალო და სამწუხარო, რომ შენს მიწაზე, ამდენ ხალხში კაცი არ არის, რომ ფიქრი ჩემი, გრძნობა ჩემი გავუზიარო. აქ უმალესა პოეტური განცდით მოცემულია ის მწარე ტანჯვა, რომელსაც პოეტი თავის ქვეყანაში განიცდიდა. რა იყო მისი ქვეყანა? აკაკის სიტყვით: «ძველი ტურფა, დღეს მკვდარივით მიიხარო. ფეხნიშველი, თავზე ლეჩაქ-ახლილი». საქართველო იდეალში პოლიტიკურ-ეროვნულათ იმდენათ განადგურებული და დამსხვრული იყო, რომ დამახასიათებელ მოვლენათ ჩაითვლება ის, რომ გიორგი მუხრანკიმ გამაჯა წიგნაკი, რომელშიაც ამტკიცდება (1872 წ.) რომ პატარა ხალხები, ადრე თუ გვიან დედამირის ზურგიდან უნდა გაქრენო; მაგრამ მეორე მხრივ, სერგეი მესხი სწერდა (1873 წ.): «ამ წიგნის გამოცემაში, რომელიც გადაკრით ჩვენს შეგვეხებოდა, ძლიერ ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენს საზოგადოებაზე,—და ეს უკანასკნელი გვიმტკიცებს, რომ ჩვენი ერი ეჩვევა ფიქრს თავის საზოგადო საქმეებსა და თავის არსებობაზე»-ო. ეჩვევა ფიქრს თავის არსებობაზე, სწერს მესხი, და მართლაც მეტათ უნუგეშო მდგომარეობა იყო ამ მხრივ. ისეთი სასოწარმვერთი, რომ ილია ჭავჭავაძემ 1876 წ. დაპირდო ოდესშივე დაიჭრებინა: «სად არის ქართველი და ქართველობა?»—ის შეკრებლობით დიდებული ერთიანი აზრი, რომელსაც ყოველი ჩვენთავანი ქართველობაში უნდა ხედავდეს, ის სახელი, რომელიც ყველას გვერქვა,—დიდი ხანია დაირღვე, ჩვენის გონებიდან ამოშრა და ქართველი ეხლა ერთის კუნუხის მცხოვრებობა საკუთარი კერძობითი სახელი და ვაზდა—და არა საერთო. საყველთაო მთელის იმ ხალხისა, რომელიც ოდესმე ერთად ტანჯულა, რომელსაც ქართველთა შესისხლულის ისტორიის მიმე უღელი ჰიბრში თუ ლხინში ერთად, მჭურად უწევინა, რომელსაც ერთის და იგივე ერთ ჰიბრში უგლოვინა. ლხინში უმხიარულნია და რომელიც დღესაც ერთისა და იგივე ერთი,—თუ არაფერს აკეთებს, თავის მომეს მანც აბეზღებს ღმერთთანაც და კანონთანაც... ჩვენი გონება დაიფუყა, სულით და ხორცილ დაეკუწმანდით. გონება ჩვენი, როგორც ყოველივე საგანი, რომელიც დაიფუყება, შეგვიწვირავდა, დაგვისუსტდა და რასაკვირველია ვეღარაფერს ფართოს და დიდს ხარს ვეღარ დაიტეჯდა და ვეღარ ზიდავდა... თქვენ მიჩვენეთ ის ადგილი, სადაც მაგ. თვით თვითის გზები ერთად იყრება საყოველთაო საქართველოს სიკეთისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი ავერ არის მეთქი... ის საერთო ნიშანი მიჩვენეთ, საითგნაც თვითეულის ჩვენგანის ჰუა, გონება, ფიქრი, გრძნობა, სურვილი ერთად, ხალისიანად და შეუპოვრად მიიწვივდეს საყოველთაო საქართველოს კეთილდღეობისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი ავერ არის მეთქი... ვაი იმ ხალხს, რომელსაც საერთო

1884 წლიდან დოცენტია ოდესის უნივერსიტეტის, 1885 წელს იცავს დოქტორობის დისერტაციას და ხელმეორედ ექსკურსი ორდინარული პროფესორი, შემდეგ ორდინარული პროფესორი დამსახურებული.

პეტრე მელიქიშვილს ქართული საზოგადოებაში უმალესი წილად ხვდა, როგორც მოგახსენეთ, ქართული უნივერსიტეტის დაარსებლად. მანამდე ის იყო წმიდა წყლის მეცნიერი, ფრიად ნიჟიური და ნაყოფიერი მუშაი, კარგათ ცნობილი არა თუ რუსების სპეციალისტთა შორის, არამედ საძღვარს გარეთაც. მას ეკუთვნის 81-ზე მეტი მუშა და სხვა გამოკვლევა დაბეჭდილი რუსულ, გერმანულ, ფრანგულ და ქართულ ენაზედ. თუ რამდენად ძვირფასი და მნიშვნელოვანი იყო პეტრეს სამეცნიერო შრომა, იქიდანაც სწანს, რომ მისი ერთი გამოკვლევა დაჯილდოვებული იყო ომონოსოვის დიდის პრემიით. ბილო დროს ის რუსული სამეცნიერო აკადემიის კორესპონდენტ წევრადაც იყო არჩეული.

პეტრე მელიქიშვილი მე გავიცანი სულ რამოდენიმე თვის წინათ უნივერსიტეტის დაარსებისა. გამაცნო პატივცემულმა ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისამ, რომლიდანაც წერილი მივიღე: ამ საღამოს ჩემთან პეტრე მელიქიშვილი იქნება და გთხოვთ მეწვიოთ. მეც ვიახელი. გარდა დიასახლისისა იქ იყვნენ კიდევ პეტრეს დაი ვ. მესხი და ქალბატონი ალექსანდრა ფალავასი. პირველ გაცნობიდანვე პეტრემ ჩემზე კარგი შთაბეჭდილება დასტოვა თავისი კეთილი გამომეტყველებით, სანდომიერი სანით და ტკბილი საუბარით. ბასი ჯერ პოლიტიკაზე იყო. შემდეგ პროფესორ ჰუგო შუხარდზე და აკადემიკოს კანდაკაზე. გამოჩნა, რომ ერთი და მეორეც დიდად დაახლოვებული მეგობრები ყოფილიყვნენ პეტრესი. ჰუგო შუხარდი ცნობილი ლინგვისტიკა გრაცში. ის კარგი ხანია ქართულს ენას იკლავს, ბასკურ ენას უფარდებს ქართულს და სხვა კავკასიურ ენებს. მას ეკუთვნის სხვათა შორის სტატია ქართული ენის ტერიტორიალურ გავრცელების შესახებ მშვენიერის რუკითურთ. რომელიც რუსულათაც არის გამოცემული. პეტრემ მითხრა, ჩემს გრაცში ყოფნის დროს შუხარდმა შემარტყვინა, რომ ჩვენ ასე მნიშვნელოვან საინტერესო ჩვენს სამშობლო ენას არ ვიკლავთ, ამა მე რა ქართულის მცოდნე ვარ. მაგრამ მან მაიძულა დამეწყო მასთან მაცოდინებობა და მოვხმარებოდი ქართულის ენის შესწავლაში და ცნობების მიწოდებაში, ზოგი რამ მოვიგონე, ზოგი წავიკითხე, წიგნები ვიშოვე და ასე ვცოდვლობდითო. სულ ამას მეუბნებოდა, რა თქვენი საქმეა ქიმი, ქიმიანი კვლევა-ძიებას ვეროპილებიც კარგათ შესძლებენო, თქვენ ასეთი მდიდარი ენა გაქვთ და მისი კილოკავები, ეს შესწავლეთ და ამის გამოკვლევაში დაგვეხმარეთო. უთქვენოთ ამას ჩვენ თავს ვერ გავართმევთო. როგორც რაიმე გადანაცვებით მოეწონებოდა, მაშინვე დაუშავებდა, ხან ხუმრობით, ხან ისე, მე რომ შენი ვიყო. ქიმიას თავს დავენებდით და ქართული ენის კვლევას და ვიწყებდითო. მე გეტყობ ამაში უფრო წარმატებას გამოიჩინო. ერთს გამოკლევას ქართული ენის შესახებ, რომელიც შუხარდმა გამოსცა 1895 წელს, უღ აწერია თურმე, როგორც პროფესორი აკაკი შანიძე გადმოგვცემს: «ნიშნად მადლობისა ვუძღვნი ჩემს საყვარელს მეგობარს პროფესორს პ. მელიქიშვილს. გ. შუხარდი». ჰუგო შუხარდს მიწერ-მოწერა ჰქონდა ახლად განსვენებული ქართველების მეგობართან არტურ ლეისთან და სულ იმას სთხოვდა, ვინმე ქართველი მოსწავლე გამოგზავნეთ გრაცში უმალესი სწავლის მისაღებად, რომ ქართული ენის კვლევის დროს გამოამდგესო. მართლა და ლეისტმა და მე კიდევ გაგვხანეთ ერთი ჩემი ყოფილი მოწაფე კარგი და ნიჟიური ყმაწვილი ბეშქენაძე. მისთვის სტიპენდიის მიწოდება პატივცემულმა მარიამ ვახტანგის ასულმა ჯამბაკურ-ორბელიანისამ იკისრა. ბეშქენაძე ენმარებოდა შუხარდს. მაგრამ შუხარდი არ იყო მანდამინც მკაფიოლი ამ ახალგაზდათი. ბეშქენაძე იყო გრაცებელი ლიტერატურის და ფილოსოფიის შესწავლით, შუხარდს კი უნდოდა, ის ლინგვისტიკა გაეხანა. შუხარდი ლეისტს სწერდა: ბეშქენაძე საუცხოო ყმაწვილია, მაგრამ ჩემი ცდა. რომ მას ენათა მეცნიერება შევავარო, ამაოდ რჩებოდა. მე რომ ლინგვისტიკაზე ველაპარაკებო, ის ფილოსოფიაზე და ლიტერატურაზე მიწყებს ბასისა. ძალათ სულიერი მიმართულების შეცვლა. რასაკვირველია, ძნელია.

კანდაკის შესახებ ბასი პეტრეს და მე უფრო გავვი-

ძარღვი გაუწყდა; ვაი იმ ქვეყანას, საცა საერთო ძარღვი სისხლი გაშრა... ასეთი მწარე გესლით დაახასიათა ილიამ ქართული საზოგადოებრივი ეროვნული აზროვნების ვითარება; ასე სასტიკათ შეებრძოლა იგი გამაფებულ ეროვნულ დაქინებებს,—ამბობს ილია,—ჰსურთ წარმატება ჩვენის ეროვნებისა და ვინაობისა, რომელთა გარეშე არა ხალხს არ შეუძლიან სიციცხლე და ადამიანური არსებობა... როგორც წარსულში ჩვენი ერი იბრძოდა არა სხვა ხალხების დამოხვევისათვის, არამედ საკუთარი დამოუკიდებლობის და ცილისათვის, ისე ეხლა, ჩვენი მამულიშვილები მოღვაწეობენ არა იმ განზრახვით, რომ სხვანი დავეთვუნეთ და მათის დამცირებით ვისიამოვნოთ, არამედ იმისთვის, რომ ჩვენს ერსაც გავუკლიოთ გზა განების განვითარებისა, ზნეობის ამაღლებისა და კეთილდღეობისაო.

ამაზე უფრო მკაფიოთ და აშკარათ მაშინდელ ცენზურულ სასტიკ პირობებში (1882 წ.) ვერაძედ დახატვდა ქართული ეროვნული იდეალს. აქ არ არის ის არც შეიძლება იყოს, დამუშავებული ეროვნული პროგრამა, მაგრამ აქ არის ეროვნული იდეალი წამოყენებული:—ეროვნული თავისუფლება! არ არის ნათქვამი სიტყვა: «დამოუკიდებლობა», მაგრამ მკითხველი აშკარათ გრძნობს და ხედავს, რომ ილიას აქ ეს აქვს ნაკუთისმეტი. მაგრამ დიდი საკითხი დიდი პოლიტიკის საკითხთა არ გადაქცეულა, ეროვნული საკითხი ფართო ბრძოლის ასპარეზზე არ გამოსულა, რადგან პოლიტიკურათ ეროვნული თვითშეგნება შესაფერ დონეზე არ ყოფილა ჯერ ასული. ერის ძველი მესვეურის, თავდაზნაურობის ერთი ნაწილი თითქმის სავერდით გადაგვარებული იყო, მეორე ნაწილი ქალაქისა და სოფლის ინტერესებში ჩაფლული და მკირე ნაწილი ეროვნული დროშის ქვეშ იკრიბებოდა. სხვა დანარჩენ წოდებებზე ან კლასზე ლაპარაკი ზედმეტია. ბურჟუაზია არ არსებობდა, და მკირეობისთვის წერილი ვაჭრებს კი არაივითარი პოლიტიკური როლის თამაში არ შეეძლოთ. გლეხობის ფართო მასა გუშინ ბატონყმობისაგან განთავისუფლებული უმეტრებაში და სიღარიბეში იხრჩობოდა, მუშათა კლასის სხენებზე არ იყო. მამასადავმ, საერთოდ არ იყო ის საზოგადოებრივი ძალა, რომელსაც შესძლებოდა ეროვნული დროშა ხელში აეღო, იყო ჯგუფი ინტელიგენტთა, რომელსაც სტანჯავდა ქართული იდეა, მაგრამ მას გამომხმარებელი ფართო არ ღირსებია, და ამავე დროს ქართული საზოგადოებისთვის წამოიჭრა ახალი, ფრიად საპირობოროტო საკითხი. რომელმაც მთელი მოზარდენ საზოგადოების აზრი დაიპყრო. ეს იყო ქართველი ხალხის ეკონომიური განვითარების საკითხი.

VII.

ქართლ-კახეთის, იმერეთის სამეფო, გურიის, სვანეთის,

გრძელდა. კანდაკოვის და მელიქიშვილის მეგობრობას უფრო მკიდრო კავშირი ჰქონდა. კანდაკოვიც თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობა ოდესაში დაიწყო. აქ დასწერა მან თავისი გამოკვლევა ქართული ხუროთმოძღვრების შესახებ. არც ერთს რუსის პროფესორს იმდენი ღვაწლი არ მიუძღვის საქართველოს შესწავლაში როგორც კანდაკოვს. მან ჩაუყარა საფუძველი ქართული ხელოვნების შესწავლას. რასაკვირველია პეტრე ასეთი კაცის მეგობარი იქნებოდა. მან მიამბო თუ რა დიდი სახელი აქვს კანდაკოვი ვეროპის მეცნიერთა შორის, როგორი დაუღალავი მუშაობა და სხვა. შემდეგაც ჩვენი თავისუფლების დროს პეტრე სულ იმას მეუბნებოდა, კანდაკოვი როგორმე მოვიყვანოთ საქართველოში. უკანასკნელი შეხვედრის დროს მან მითხროა: საქართველოში დაიწყო ჩემი მეცნიერული მუშაობა და მინდა საქართველოში დავამთავრო. მე ვუთხარი პეტრეს, ნეტავი როგორმე მოვიდოდეს, თორემ ვინ იქნება წინააღმდეგი ის უნივერსიტეტში მოვაწყოთ და ყოველი დასამარტოებელი დასაჯებელი მეთოდი. ამ დროს არა ერთი გადმოქვეყნილი ცნობილი რუსის პროფესორი გვეყავდა მოწვეული უნივერსიტეტში და კანდაკოვი ჩვენთვის ყველაზე უფრო სასურველი იყო. მაგრამ კანდაკოვი ბოლოშივე დასაჯების შემდეგ დასტავა რუსეთი და ჩვენ არც ვიცოდით, სად იმყოფებოდა. ბევრს ვეცადით, მაგრამ ვერავითარი ცნობა ვერ მივაწოდეთ. სამი დღის წინად ჩვენი ტელისიანი გამოსვლისა. როდესაც მე ფილტვების ანთებით ავამთავრე, მაგრამ უკვე მოკვთებული, პეტრე მელიქიშვილი მიხეილის სამკურნალოში ვინახულა. მან მაინცა მომხატრა კანდაკოვის შესახებ. მაშინ ჩვენ არ ვიცოდით, თუ ჩვენც თვითონ მოგვინდებოდა სამშობლოს დატოვება. შემდეგ გამოირკვა, რომ კანდაკოვი პარაგვის უნივერსიტეტში მოათავსებულ იყო და იქ განაგრძობდა სიკვდილამდის თავის მეცნიერულ მუშაობას. ხოლო ჩვენმა უნივერსიტეტმა ის, როგორც ვიცით, თავის საპატიო წევრად აირჩია.

პირველი გაცნობის შემდეგ მე პეტრეს შევხვედი კრებაზე, რომელიც იყო მოწვეული უნივერსიტეტის დაარსების საკითხის გადასაწყვეტად. ამ დღიდან სამი წლის განმავლობაში პეტრეს ვხვდებოდი ორ სამჯერ მაინც კვირაში, ხან უნივერსიტეტში, ხან სამუშაოში საბჭოში და სხვა და სხვა დაწესებულებაში, სადაც პეტრე მონაწილეობას იღებდა. ჩვენ გულწრფელი მეგობრული განწყობილება გვქონდა და სხვაფერ არც შეიძლებოდა ვინც ამ ღირსეულ ადამიანს კარგად იცნობდა. ვინაიდან ჩემი მოგონება პეტრეს შესახებ ამ უნივერსიტეტის განსახლება დამყარებული, ნება მიბოძეთ ამას ცოტა ვრცელად შევესო.

ცარიზმის დროს ქართულ უნივერსიტეტზე ოცნებაც კი არ შეიძლებოდა. არა თუ ქართული უნივერსიტეტი, რუსული უნივერსიტეტიც არ აღირსეს კავკასიას. არა ერთხელ ყოფილა აღძრული შუამდგომლობა თავდაზნაურობის, ქალაქთა მმართველობის და სხვა საზოგადოებათა მიერ, მაგრამ ყოველთვის ამათ. მთავრობა მეცნიერებას და კავკასიის ერთა ჯგუფს განათლებას კი არ ზრუნავდა, არამედ მათ გაზრდაზე. ამას გარდა მას ეწინააღმდეგებოდა უნივერსიტეტი გაჩნდებოდა ცენტრი პოლიტიკური მოძრაობისა. პასუხათ რუსის ჩინოვნიკობას ამის შესახებ ასეთი ფრაზა ჰქონდა: კავკასია ჯერ არ მომწიფებულა უნივერსიტეტისათვის. ჩვენ ხომ ვიცით, ჩვენი მხარე არა თუ მომწიფებული გადაწიფებულიც იყო უნივერსიტეტისათვის, რაც ცხადთა დაამტკიცა ქართული უნივერსიტეტის გახსნამ.

შეგნებული ქართული საზოგადოება, როგორც იცით, ებრძოდა გამარჯვებულ პოლიტიკას. ამის წინააღმდეგ იყო მიმართული პოეზია, ლიტერატურა, ჟურნალ-გაზეთები, საზოგადოებრივი სკოლები, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, დრამატული საზოგადოება, სადავლი-მამული ბანკები და სხვა დაწესებულებანი, რომელთაც საერთოდ და კერძოდ თვითუფლები ეროვნულ-პატრიოტული მიმართულება ჰქონდა. სასტიკმა გარუსების პოლიტიკამ მალა-წოდებდა ზედა ფენები მართალია შეარყია, მაგრამ ფართო შეგნებულ საზოგადოებაში წინააღმდეგ შედეგებს მიადრია, დასთესა სიძულვილი და გამოიწვია მტრობა რუსეთის ხელი-სუფლებისადმი, გამრავლდა ქართული საკულტურო საზოგადოებანიც, როდესაც სახელმწიფო დღეში გატარებულმა კანდაკოვის და მელიქიშვილის მეგობრობას უფრო მკიდრო კავშირი ჰქონდა. კანდაკოვიც თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობა ოდესაში დაიწყო. აქ დასწერა მან თავისი გამოკვლევა ქართული ხუროთმოძღვრების შესახებ. არც ერთს რუსის პროფესორს იმდენი ღვაწლი არ მიუძღვის საქართველოს შესწავლაში როგორც კანდაკოვს. მან ჩაუყარა საფუძველი ქართული ხელოვნების შესწავლას. რასაკვირველია პეტრე ასეთი კაცის მეგობარი იქნებოდა. მან მიამბო თუ რა დიდი სახელი აქვს კანდაკოვი ვეროპის მეცნიერთა შორის, როგორი დაუღალავი მუშაობა და სხვა. შემდეგაც ჩვენი თავისუფლების დროს პეტრე სულ იმას მეუბნებოდა, კანდაკოვი როგორმე მოვიყვანოთ საქართველოში. უკანასკნელი შეხვედრის დროს მან მითხროა: საქართველოში დაიწყო ჩემი მეცნიერული მუშაობა და მინდა საქართველოში დავამთავრო. მე ვუთხარი პეტრეს, ნეტავი როგორმე მოვიდოდეს, თორემ ვინ იქნება წინააღმდეგი ის უნივერსიტეტში მოვაწყოთ და ყოველი დასამარტოებელი დასაჯებელი მეთოდი. ამ დროს არა ერთი გადმოქვეყნილი ცნობილი რუსის პროფესორი გვეყავდა მოწვეული უნივერსიტეტში და კანდაკოვი ჩვენთვის ყველაზე უფრო სასურველი იყო. მაგრამ კანდაკოვი ბოლოშივე დასაჯების შემდეგ დასტავა რუსეთი და ჩვენ არც ვიცოდით, სად იმყოფებოდა. ბევრს ვეცადით, მაგრამ ვერავითარი ცნობა ვერ მივაწოდეთ. სამი დღის წინად ჩვენი ტელისიანი გამოსვლისა. როდესაც მე ფილტვების ანთებით ავამთავრე, მაგრამ უკვე მოკვთებული, პეტრე მელიქიშვილი მიხეილის სამკურნალოში ვინახულა. მან მაინცა მომხატრა კანდაკოვის შესახებ. მაშინ ჩვენ არ ვიცოდით, თუ ჩვენც თვითონ მოგვინდებოდა სამშობლოს დატოვება. შემდეგ გამოირკვა, რომ კანდაკოვი პარაგვის უნივერსიტეტში მოათავსებულ იყო და იქ განაგრძობდა სიკვდილამდის თავის მეცნიერულ მუშაობას. ხოლო ჩვენმა უნივერსიტეტმა ის, როგორც ვიცით, თავის საპატიო წევრად აირჩია.

სამეგრელო და აფხაზეთის შეერთების გარდა, ოსმალეთთან ომის შედეგათ რუსეთმა მიიღო ჯავახეთ-სამცხე (1828 წ.) და ბათუმ-არტანუჯის ტერიტორია (1878 წ.) ამ სამხედრო მოვლენათა წყალობით ძველი საქართველოს ტერიტორია გარეთიანებული და განმეორებული იქნა. ეს მოხდა რუსეთის ხიშტიის ძალით და რუსეთის იმპერიალისტურ ინტერესების გულისხმობით. მაგრამ ობიექტიურათ ამას ის ნაყოფი ჰქონდა, რომ საქართველო ისტორიულ-გეოგრაფიულათ განმრთვდა, ხოლო ეს საქართველო პოლიტიკურათ და ეროვნულათ მსაპობილი იყო, რუსულ გუბერნიებთ გადაქვეყნული; ეკონომიურათ და კულტურულათ ისეთი სუსტი და ჩამორჩენილი-განუვითარებული, რომ თავის ვინაობისა და ეროვნული მეობის აზრის დაკვირვებული იყო.

გროგოლ ორბელიანი ერთ თავის წერილში სოფია ორბელიანისადმი 1878 წ. სხვათა შორის შემდეგს წერს: «რა დაგვემართა, რა მოხდა, რა უხილავი მიზეზი აღმოვიჩინა ჩვენდა საუბედროსო, რომ ასე საზოგადოდ ვიღუპებოდნენ სწორედ იმ დროს, როცა გარეშე მტერი აღარ არის ჩვენთვის? ყოველ მხრიდან, ყოველის სახლიდან მოისმის მხოლოდ ხმა ვაგებისა და კენესისა; სიგლახებ მოახწია უკანასკნელ ხარისხამდის და სადა არის გამომხსენელი ჩვენი? ეს არის ის სახარელი ფიქრი, რომელიც მაწუხებს, მაწუხებს და მბერებს... ანუ როგორც იგივე რამაზ ანდრონიკაშვილის წერს: «რისგან მოხდა ესეთი სამწუხარო, მოულოდნელი ცვლილება, რომ ყოველის მხრით ისმის მხოლოდ ვაგების სიგლახისა? სიღარიბე შესუბა შთა მოამავლდა ჩვენი, დაუბნელდა გონება და ვეღარა მოუსარგებია მას საკეთილდღეოთ. ყოველი სახე გამოსტყვამს მხოლოდ სიმდარესა და უნუგეზობასა; ძნელია ასრეთი სამწუხარო მდგომარეობა, რომელშიც იმყოფება აწინდელი საქართველო... (ალბათ გრიგოლ ორბელიანს კარგად ახსოვდა მის მთავარმართველობის დროს ტფილისში აჯანყება. — 1865 წ.) — გამოწვეული საქალაქო გადასახადის გადღებებით). ასე დასტურდა ქართველი ხალხის უბედურებას ჩვენი დიდი პოეტი გრიგოლ ორბელიანი. ეხლა ხომ გარეშე მტერი აღარ გვაწუხებს და რა გვემართება, — მომსტყვამს იგი. კავკასიაში რუსეთის იმპერატორის მადლიერ გრიგოლ ორბელიანმა უკვე მიიღო პასუხი ამ მწარე კითხვებზე ილია ჭავჭავაძის მოხევის პირით: «რას ვაქნებ ცარიელ მშვიდობიანობას ცარიელ სტამბაქით... აღრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუდნენ... ეს პოლიტიკურ-ეროვნული ფილოსოფია ორბელიანისათვის ალბათ გაუგებარი დარჩა.

რუსეთის პოლიტიკას გარკვეული მიზანი ჰქონდა, როცა განაპირა ქვეყნების ეკონომიურ განვითარებას ხელს უშლიდა და ავიწროებდა. მართალია, რუსეთმა გაიყვანა ბაქო-ბათუმის რკინიგზა, მაგრამ ეს უმთავრესათ სამხედრო მისაზრებით, და ბათუმი, რომელიც ხელმეკრულების ძალით თავის სუფალი პორტი უნდა ყოფილიყო, მალე დახურა უცხოეთ-

ნომმა შეძლება მოგვცა კერძო საზოგადოებათა გახსნისა. წინეთ ეს შეუძლებელი იყო. მართალია ქარ. შორის წერა-კითხვა. საზოგადოება წინეთ იყო დაარსებული, მაგრამ შუამდგომლობა ამის შესახებ მაშინ იყო აღძრული, როდესაც რუსეთის ოსმალეთთან ჰქონდა ომი და ჩვენი გულის მოგებისათვის უფრო უფრთხილად ჩასთვალეს. მაშინ თავს გვიქონავდენ. პირველი საზოგადოება ახალის კანონით დაარსებული იყო «საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება». ამ საზოგადოებას ჩვენ განვებ ვრცელი პროგრამა დავესახეთ: მუშეუმი გახსნა, ბიბლიოთეკის დაარსება, ლექციების მონაწილეობას ამ საზოგადოებაში, მოღვაწეობანი, საეთნოგრაფიო მასალის შეკრება და სხვა. ეს საზოგადოება თანდათან მოღონიერდა, მიიზიდა ფართო საზოგადოების ყურადღება. რაიჩინა თავისი მუშეუმი, წიგნი საცავი, მოაწყო ლექციები, რეფერატები, გამოცემები, გამოცემები საისტორიო და საეთნოგრაფიო მასალანი და შეუდგა მხადებას საკუთარი მუშეუმის შენობის აგებისათვის. ჩვენი ნიჭიერი ისტორიკოსი და პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი დიდის ხალისით იღებდა მონაწილეობას ამ საზოგადოებაში, მოდიოდა კანიკულებზე ტფილისში, კითხულობდა მოხსენებებს საზოგადოების სხდომებზე, მართავდა ლექციებს საზოგადოების სახელით და სხვა. რამდენათაც მე ვაკვირდებოდი ივ. ჯავახიშვილის მეცნიერულ მოღვაწეობის განვითარებას, ჩემთვის აშკარა შეიქმნა, რომ მას გული ნაკლებად ერჩოდა რუსულათ ვერა თავისი გამოკვლევანი. გარდა პირვანდელი რამოდენიმე შრომისა და სამაგისტრო დისერტაციისა ყველა მისი საუკეთესო გამოკვლევანი ქართულად დაიბეჭდა. მისი მიმართულება ცხადი იყო, მას უნდოდა სამშობლო ენახოდ შეექმნა მეცნიერული კვლევა-ძიება. ასეთ ლტოლვილებამ მისთვის ერთგვარი უფრთხილობაც შეექმნა. მოუთმენელად მოელოდენ მის სადოქტორო დისერტაციას, რაც რასაკვირველია, რუსულათ უნდა დაწერილიყო, თითოეული მისი ქართულად გამოცემული გამოკვლევა მიანიჭებდა მას ამ ხარისხს რუსულად რომ დაეწერა. მაგრამ რაკი გული არ ერჩოდა, თავს ძალა ვერ დაატანა. სადოქტორო შრომა, რომელია დაწვეებულიც, დარჩა წარუდგენელი.

რაკი ჩემთვის ივ. ჯავახიშვილის მიმართულება აშკარა იყო და კარგად მქონდა შეგნებული აუცილებელი საქაროება, რომ უკვე გახდილს, გაფართოებულს და მოღონიერებულს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას სათავეში ჰყოლოდა ის სპეციალურად მომზადებული, ენერგიული და ნიჭიერი მკვლევარი, როგორც იყო ივ. ჯავახიშვილი, მე მიემართე მას წერილობითი წინადადებით, რათა თავისი მეცნიერული მუშაობა ტფილისში გადმოეტანა და გამხდარიყო თავმჯდომარე და ხელმძღვანელი ამ საზოგადოებისა. მაშინ ჩვენ ერთი კაცის მატერიალურად უზრუნველყოფა ასე თუ ისე შეუძლებელი. სხვები ვინც იქ მუშაობდით, უფრო მოყვარულნი ვიყავით სამეცნიერო შრომისა, ვიდრე სპეციალისტები. და მასთან ყელამდის დატვირთულნი ჩვენი საქმეებით, საბჭოს უმეტესად პედაგოგები შევადგენდით. იდეა რომ ქართველ საზოგადოებას ტფილისში ერთი კაცი ყოფილიყო სპეციალურად საისტორიო გამოცემლობისა და კვლევა-ძიებისათვის, კარგი ხანია მომწიფებული იყო ჩვენში. მაგრამ ამის განხორციელებისათვის სასარის არ იყო. მე მახსოვს ერთხელ განხილვებზე ილია ლომიძის მიმართული ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ნ. ცხევაძე, იაკობ ისარლოვი და მე, ცოტა ფული მაქვს ანდერძით დასატოვებელი და რა საგნისთვის სჯობს გადავსდომო? ილია ჭავჭავაძემ პირდაპირ განაწავა, სჯობია ეს ფული ფონდით დაიდევს რომ მაგის პროცენტით ერთი კაცის უზრუნველყოფა შევუძლოს. რომელსაც საისტორიო მასალათა შეკრება და დამუშავება ჰქონდეს მართლ საზრუნველოთ. მაგრამ სხვებმა და თვით ლომიძემ იმეჯობინეს, წერა-კითხვის საზოგადოებისათვის დატოვებინა, მის სოფელში სკოლის გასახსნელად და სტიპენდიისათვის. ბოლო დროს ნ. ლომიძემ ჩემის წინადადებით თავის ანდერძი ცოტა შესცვალა და ნაწილი თავის წყალობის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებასაც დაუტოვა.

ივანე ჯავახიშვილს ჩემი წინადადება საბოლოოდ ვერ გადაეწყვიტა. რაც პირადათ მოლაპარაკების დროს გამოირკვა ტფილისში. ის ყოყმანში იყო. კიდევაც გულით სურდა

სათვის. მრეწველობის უქონლობა, მცირე ვაჭრობა, და ისიც უცხო ელემენტთა ხელში, გაკორტებული თავდაზნაურობა, უმიწაწყო გლეხობა, ხალხის საერთო სიღარიბე. — ასეთი იყო მართლაც სამწუხარო და სავეალაო მდგომარეობა. ყველა ეძებდა გამოსავალს ამ დუხში პირობებიდან. ყველას სურდა სიღარიბისთვის მალამო დაედო. სივრცე მესხი ამის გამო სწერდა გაზეთ «დროება»-ში: «ეს გამწარებული ფაციფუცი, ეს ძებნა ადვილათ შესასრულებელი და ბევრის ფულეების მომცემი საქმისა და შრომისა, ჯერაც არ დაწყებულა. ეხლავე არანა ისეთი პირი, რომელიც იმედი აქვთ, რომელნიც სცილიდენ აყალო მიწაში ოქროს მადნები აღმოაჩინონ, რომელნიც სხადსხვა უსახელო კომპანიებს ადგენენ და სხვადასხვა. და ჩვენ სრულიადაც არ გვსურს, რომ ამგვარი მიმართულება, ეს ლტოლვილება ჩვენს საზოგადოებაში ერთბაშად მოისპოს. ჩვენის აზრით, ამგვარ ფაციფუცი, ამნაირ უსწორმასწორო და ბნელ გზაზე ხეტილის იმ ნაყოფის მოტანა შეუძლია, რომ ბოლოს და ბოლოს სწორ გზაზე დავდგებით. თვით გამოგვაგებინებს და გვიჩვენებს, რომ შეუძრულებელი პროვოკების დევნა ხელს არ მოგვცემს, რომ უკერად მანქანის ძალით — გამდიდრების მაგიერ ჩვენ ბეჯით უსწვლავს, გულმოდგინე შრომას და ასასრულებელ საქმეებს უნდა შევუდქეთ...»

1875 წელში დიმიტრი ბაქრაძის თაოსნობით დაარსდა ტფილისის სათავადაზნაურო ბანკი, რომლის ხელმძღვანელობდა ილია ჭავჭავაძეს დაეკისრა, ასეთივე ბანკი დაარსდა ქუთაისში და ქართველი ინტელიგენციის ბრძოლა და მისწრაფება ამ ბანკების გარშემო დატბარიადა. მეორე მხრივ, ჩვენმა ინტელიგენციამ ყურადღება მიაპყრო სოფელს, რომლისთვისაც «სასოფლო გაზეთი» გამოიცა. გლეხთა განთავისუფლება მოხდა ჩვენში 1864 წ. და სამი წლის შემდეგ კი დიმიტრი ბაქრაძე პედაგოგად საერთო მიწათმოქმედლობისა და მუნიციპალიტეტის შესახებ. გაზეთი «დროება», ეურნალი «მნათობი» მოითხოვდენ ასოციაციების, არტელების, ამხანაგობათა და სათემო მიწათმოქმედლობის დაარსებას. ასეთი უტოპიური-სოციალისტური გეგმებზე თავის მტკრევა უბრალო და უმხიზოთ ენერჯის ხარჯვას წარმოადგენდა. ბატონობისა და გეგმის გამოიმჭრალ გლეხობისათვის ასოციაციებისა და არტელების მიწოდება, მუნიციპალიტეტისა და ქალაქები, — ისეთი უნადავო, უმარდვო აზრები იყო, რომ დღეს პირდაპირ სასაცილო შთაბეჭდილებას სტოვებს. აი მაგალითად, გაზეთ «დროების» პროგრამა: «ორ სამი სოფელი რომ შეერთდეს ერთად, ადვილად გახსნის ქალაქში პურის, ღვინის და სხვანაშუშვარის მაღაზიას, და რაც გასყიდი დარჩებათ, მოიტანენ ამ მაღაზიაში და გაჰყიდნან. ორ-სამ სოფელს, ერთად შეერთებულს, შეუძლიან ამ საქმის მოხდენა და თუ ანგარიშიან და თავიანად წაიყვანონ საქმეს, უკვევლია, ბევრი სარგებლობა ექნებათ» — ა. ი. დიმიტრი ბაქრაძის ეკონომიური ფი-

ტფილისში გადმოხვალა, მაგრამ ბევრ უფრთხილობასაც ითვალისწინებდა. კიდევ მოვიფიქრებო, უკანასკნელად, რომელია თან დაბრკოლებას იმაში ხედიდა, რომ მას არ შეეძებოდა საშვალეობა სისტემატიური ლექციების მოწყობისა, ვინაიდან ბოლო აუდიტორია, როგორც პეტერბურგში იყო, ის მაშინ ხელმძღვანელობდა არა მართლ აღმოსავლეთის ფაკულტეტის ქართველ სტუდენტებს, არამედ პეტროგრადის ყველა ფაკულტეტების ქართველ სტუდენტებს, რომელნიც ქართველოვანი შესწავლაში ჩააბა, კიდევ ის რომ ტფილისში ვერ იმოვიდა საქარო წიგნებს და სხვა. მანამ ამ საკითხს ივ. ჯავახიშვილი საბოლოოდ გადასწყვეტდა, მოგვისწერა თებერვლის რევილიუციამ და იანგრა ცარიზმის ტახტი, დაარსდა დროებითი მთავრობა და მისი კომისარიატი ტფილისში, მოედო ქვეყანას პირველი აღდგოვანება უკეთესი მომავლის იმედისა, გამოცხადდა დემოკრატიული რესპუბლიკა, და ივ. ჯავახიშვილი უკვე შემუშავებული კერძო ქართული უნივერსიტეტის დაარსების გეგმით ჩამოვიდა ტფილისში.

(დასასრული შემდეგ ნომერში)

საქართველოს საკითხის გამგეობა ეწვევაში.

საქართველოს ინტერნაციონალური კომიტეტის თაოსნობით უნდა გამართულიყო ორი ლექცია ეწვევაში: ერთი საჯარო 21 მაისს ეწვევის უნივერსიტეტში და მეორე სპეციალური ახალგაზდობისათვის 22 მაისს სტუდენტთა საერთაშორისო საზოგადოების კლუბში. საქართველოს საკითხი საერთოდ შევიცარიაში და განსაკუთრებით ეწვევაში მეტად პოპულარული საკითხია. ჩვენ ამისთვის უნდა უმადლოდეთ საქართველოს კომიტეტის ინიციატივას. მის დაუშრეტელ ენერჯიას და რაც უმთავრესია, საქმის სიყვარულს. კომიტეტის შემადგენლობა განსაკუთრებულათ არის შერჩეული. გარდა ეან მარტენისა კომიტეტის ბიუროში შედიან თითქმის ყველა გამოჩენილი პროფესორები, მწერლები, და სხვა მოღვაწეები. რექტორი უნივერსიტეტის თითქმის ex officio-თ კომიტეტის წევრია; ეწვევის უნივერსიტეტის რექტორი ხშირად იცვლება და ძველი და ახალი რექტორები კომიტეტის წევრებთან ითვლებიან და საქართველოს საკითხის პოპულარობისათვის კალმით და სიტყვით ემსახურებიან. შეიძლება ითქვას, რომ არასად ვერობაში საქართველო და მისი მდები იმდენ სიმპატიას და გულმზურვალე თანაგრძნობას არ იწვევს, როგორც ეწვევაში. სწორედ ამას უნდა მიეწეროს ის ინტერესი, რომლითაც წინა წლებში მთელი ეწვევის საზოგადოება შეხვდა ჯერ ჩხეიძის და შემდეგ საქ. მთავრობის თავმჯდომარის ნ. ფორდანას. ეწვევაში ჩასვლას.

წელსაც მთელმა პრესამ აღნიშნა ე. გეგუქორის ეწვევაში გამოჩენა. ყველა მიმართულების გაზეთებმა პირველი ადგილი დაუთმო საქართველოს დღევანდელ მდგომარეობას, მისი საგარეო მინისტრის სურათს და მოგვარაფას. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ პრესა ხაზს უსვამდა მოსკოვის დელეგატების ცენონომიურ კონფერენციაზე უსახელო ტრაბანს რუსეთის შინაურ წარმატების შესახებ, მაშინ როდესაც საქართველო, ეს ერთ დროს აყვავებული ქვეყანა, დღეს ოკუპანტების მიერ გვერანებულ მხარეს წარმოადგენს. საერთოდ ე. გეგუქორის ჩამოსვლამ და მისი ლექციის მოლოდინმა ისედაც მტრული საზოგადოებრივი ატმოსფერა, მოსკოვის დელეგატების ირგვლივ შექმნილი, კიდევ უფრო დაამძიმა და ადგილობრივად მინისტრაციას აღუძრა შიში, რომ ე. გეგუქორის საჯაროთ გამოხსვლა არ გადაქვეყლიყო მრისხანე მანიფესტაციით «ძვირფას» მოსკოველ სტუმრებისადმი. ამ მოსაზრებით საჯარო ლექცია 21 მაისისათვის განჩახული, აკრძალეს. 22-ს კი რექტორმა სტუდენტთა ინტერნაციონალურ კლუბში სახეიმო მიღება გაუშარბათ ბ. გეგუქორის. კლუბის დარბაზმა ვერ დაიტია დამსწრე საზოგადოება. ხალხი კორიდორებში და კიბეებზე იდგა. გეგუქორის მოხსენებამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მსმენელებზე. რექტორმა რაპარბათ თავის გრძნობიერ და ძლიერ სიტყვაში მოუწოდა დამსწრეთ მხარი დაუჭიროე ქართველ ხალხს, რომელიც იბრძვის არა მარტო თავის უფლებებისთვის, არამედ დარაჯობს მთელს კულტურას ბარბაროსთა წინააღ-

ლოსოფია: «მამული ისევ საკუთრებათ დარჩეს პატრონისა, მხოლოდ ის კია, რომ ერთად შეერთება და მუშაობა, მოსავალიც მამულის და შრომის დავგარათ გაიყოფა ერთმანთში» — ა... ასეთი უტოპიური ნაროდნიკულ-სოციალისტური აზრების ქადაგება სწარმოებდა ჩვენში მე-80 წლებში! ავილოთ ახლა მოსე ქიქოძის წერილი, მას აწუხებს შემოთა საკითხი! მუშათა საკითხი მაშინდელ საქართველოში? მოსე ქიქოძე აყენებს საკითხს: რა სახით შეიძლება მუშები ჩაგვრისაგან განთავისუფლდენ? ქიქოძე უპასუხებს: «მასწავლებლებმა», როდესაც ეს საკითხი ახსოვდა მათ წინაშე, სთქვეს, რომ მუშებმა უნდა შექმნან სასოციალო... უკანასკნელის გვარ ამხანაგობა... შეიძლება მაშინ, როდესაც თანხის პატრონები მუშებს არა მარტო ქირას აძლევენ, არამედ წილს უდებენ წარმართის მოგებაში... და ს. ეს იყო უტოპიური სოციალისმის ქადაგება ჩვენში.

მიგნედოთ ახლა ბანკის საკითხს. ილია ჭავჭავაძე ბანკს უყუებდა ასე ვსთქვათ, ბურჟუაზიულათ. ნიკო ნიკოლაძე კი სოციალისტური უტოპიით გატაცებული მას ებრძოდა. 1876 წ. ნიკოლაძე სწერდა: «მე ყოველთვის, ყოველგვარ, ყველაფერში ევბრძობდი ამ მიმართულებას (ილიას და სხ.), იმიტომ რომ ვეკუთვნი «საზოგადოებრივ» მიმართულებას, რომელმაც მეცნიერებაში კაი ხანია სრულებით დაამარცხა ბურჟუაზიული მიმართულება» — აქ სიტყვა «საზოგადოებრივი მიმართულება» ცენწურის გამო სოციალისტურის მაგიერ არის ნათქვამი. თავისთავათ. ისტორიული პირობების მიხედვით, ის მოგვლენა, სოციალისმის ქადაგება ჩვენში, — დიდათ კურიოზულია. ქართველ ხალხს ევირვებოდა ეკონომიური ცხოვრების განვითარება, სომხურ ჩარჩულ კაპიტალისაგან განთავისუფლება, და მას კი უტოპიური-სოციალისტური აზრებით უმასპინძლდებოდენ. ეს კი იმის დამახასიათებელი არის, რომ ქართველი განათლებული ინტელიგენცია, ის დიდი ნაწილი, რომელიც ამ უტოპიური სოციალისმით იყო გატაცებული, არ იდგა მშობლიურ ნიადაგზე, და უცხოეთიდან შემოტანილი ფრანგებით საზოგადოებას ართობდა. გულწრფელი იყო მათი მისწრაფება ქართველ ხალხს გაჭირებისათვის მალამო დაედოთ. მაგრამ ეს მალამო შეუფერებელი იყო! სულ სხვაა ილია ჭავჭავაძე და მისი დასი. ილია იდგა ორივე ფეხით ქართულ ნიადაგზე, მძიმეთ და მკვიდრათ იდგა იგი და იცოდა, რა უნდა ეკეთებია; ეს იყო: «პატარა ბურჟუაზიული საქმე». ქართველ უტოპისტ-სოციალისტების ქადაგებამ ნიადაგი მოუშნადა. ფსიქოლოგიურათ მინც, ჩვენში სოციალისტური იდეოლოგიის ქადაგებას.

(დასასრული იქნება)

D-რ. ვ. ნიწაძე.

მდეგე, დასასრულ მრავალნი ჩაეწერნ საქართველოს დამ-
მარე კომიტეტში.

21 მაისის ლექციის აკრძალვამ აღმოფხვრა გამოიწვია
მთელ საზოგადოებაში. შეტანილ იქნა შეკითხვები პარლამენ-
ტში, დაიწყო პრესის კამპანია. ე. გეგეჭკორის ლექცია გა-
მოცემულ იქნა კომიტეტის მიერ ცალკე წიგნით. თვით ვოი-
კოვის მკვლევარებმა კი ვერ გახელა ის ინტერესი. რომე-
ლიც აღძრულია ენგელსის საქართველოს ირგვლივ. მისალო-
დნელია, რომ საქართველოში, სადაც თავისუფალი სიტყვა
ძნელათ აღწევს, ეს ფაქტი დამახინჯებულათ გადასცენ საზო-
გადოებას. განა ბოლშევიკებს შესწევთ გამბედაობა სთქვან,
რომ მათ დელეგატებს ენგელსის ხალხის რისხვისაგან პოლი-
ციელთა გაძლიერებული კორდონები იცავდნენ, რომ მხოლოდ
შიშმა მრისხანე სახალხო მანიფესტაციისა საბჭოების წარ-
მოშობადნების წინააღმდეგ აიძულა ენგელსის ადმინისტრაცია,
აეღვრათ ლექცია?

უცხოეთის მოძრაობა.

ორი ქვეყანა.

ობიექტივობა მოითხოვს—გვსმენია ხოლმე თქმა—და
ამ შემთხვევაში ჩვენც უნდა აღვიაროთ გულახდილათ, რომ
კრემლის სტუდენტები მართლაც ამბობენ, როცა უპირდაპირ-
ბენ დღევანდელ რუსეთს დანარჩენ მსოფლიოს. ეს არი, მართ-
ლაც, ორი ქვეყანა, სულ სხვა და სხვა როგორც გარეგნულათ
ისე შინაარსით, როგორც სიტყვით, ისე საქმით. და ეს ორი
ქვეყანა, ვინაიდან, ყოველ შემთხვევაში, ერთსა და იმავე პლა-
ნეტზე არსებობენ, ერთმანეთს ეხმარებიან, ორი ქოთნის არ
იყოს, და ბოლოს იმით გაათავებენ, რომ ერთს მათგან გვერ-
დით ან სულ მთლათ ფეხები გაუფარდება. მაგრამ ვერ დავე-
თანხმებით კრემლულთ, ასე ვთქვათ. ინტერპრეტაციაში, ვი-
თომ ორი ქვეყნის დაპირდაპირება გამოიწვევს იყოს საბჭო-
თა სოციალ-დემოკრატიული «მღვწეობით», ერთის მხრით, და
კაპიტალისტურ ქვეყნების «შიშით» მათ წინაშე, მეორეს მხრით,
არა, აქ მიხვნი სხვა რამეა: კულტურასა და უკულტურობა-
ში, წინსვლასა და უკან ჩამორჩენაში, განათლებასა და სინებლე-
ში, ერთი სიტყვით, ცივილიზაციასა და ბარბაროსობაში. მკი-
თველი მიმდინარეობს, ამ პარალელურ რომელი ნახევარი ეკუ-
თვნის მოსკოვს. ჩვენ სამართლიანათ ვნათლავთ მოსკოვის გა-
ბატონებს სხვადასხვა არა საქებ ეპიტეტებით. მაგრამ ისტო-
რია მაინც იტყვის, რომ მიხვნი და ფესვი რუსეთის მიერ გან-
ვილი საშინელ უბედურებისა იყო: უკულტურობა, უკან ჩა-
მორჩენა, სინებლე და ბარბაროსობა. ჩვენ არ გვინდა სიტყვა
გავაგრძელოთ ამაზე და საბოლოათ მიმოვახედოთ თვალს ვე-
როპის ცენტრებს, თუ სად როგორ და რა სახით ცხადდება ეს
დაპირდაპირება.

ლონდონი

როცა ლონდონი სდებდა ხელშეკრულებას მოსკო-
ვთან, ის იმართლებდა თავს იმით, რომ ჩვენ კაც-უპირობესაც კი
ვეკვირითა, მაგრამ ის არ ამხელდა ზოგიერთ წრეების იდუმალ
ზრახვებს: ბოლშევიზმი ქვეყნელში გაავლებს რუსეთს და ის
ერთი 50 წელი არ იქნება ჩვენითვის საშიშია. პრაქტიკაში მარ-
თალი გამოდგა. რამდენათაც საქმე რუსეთის დაუმტკიცებას
ებება, უფრო შორს წასვლა თითქმის არ შეიძლება. განა რა,
თუ არა დაუმტკიცება. დაცემა და განიკვება. როცა დედა-მი-
წის შექვეყნის წარმომადგენელს კიწის კვრით ავტყებენ კარში
და თან აცხადებენ, არა, ჩვენ ომი არ გვსურს! ასეთი შეურა-
ცება, ასეთი გალანძვლა თავის ტოლს ეძებს საერთაშორისო
დამოკიდებულებაში. როგორც კი, პინუკი წვირილმანია თა-
ვისთავეთ, ლონდონიდან ლიტონიონი და კამენევიც კი გააბრ-
ძანეს წინეთ, მაგრამ თავი და თავი ის არის, რომ პირველი
ორის სახით თვით რუსეთი გააბრძანეს კარში! და რას შერება
მოსკოვი ამ დროს? ხელს იფარებს საჯდომზე და განაგრძობს
«ამხენებლობას!» კიდევ თუ ვინმე იგრძნობს ტკივილი ჯონ
ბულის წაღებისაგან—ეს რუსის ემიგრაციაში, განუტრეხლათ მი-
მართლებს. ტყუილათ ხომ არ დაჰყვენ ამდენი წელი დასა-
ვლეთში. მათ შეიგნეს ეროვნული პატივმოყვარეობა. მოსკო-
ვი ეს «ბურჟუაზიულ კრუმორწმუნეობად» არის გამოცხა-
დებული. ჩვენ არ შეგვიძლია შეგვირდეთ ინგლისის პარლამენ-
ტის დებატებზე, რომელმაც ცხად ჰყო, თუ რამდენათ
დაპირდაპირია მოსკოვიტების წარმოდგენა სინდისზე. პატი-
ოსნებაზე, სირცხვილ-ნათესებ ვეროპიელთა წარმოდგენისა
განა, რა შუაშია პრაღა-ბრატის, სოციალიზმი ან სხვა რამე,
როცა ტრავაისტი-დემოკრატებიც კი სასტრატო დარჩენ მთავრო-
ბის მიერ გამოქვეყნებულ ფაქტების წინაშე! და იმის მაგიერ,
რომ თავს დასამოძინებ ბოლშევიზის მთავრობას, თავიზიანთ
მოთხოვნად საგამომიქებლო კომისიის დანიშვნას მათთვის
სა სრულიად მიუღებელ ფაქტების შესამოწმებლათ. ტრე-
დუნიანებს, მეორეს მხრით, ძვირათ დაუჯდათ მოსკოვის მხა-
რის დაქურა: საზოგადო აზრი ისე შეტრიალდა მათ წინააღ-
მდეგ, რომ მთავრობამ შეუშინებლათ შესძლო მათი სტატუსის
შემზღუდავი ბილის გატარება.

პარიზი

როგორი გამომსაურება ჰქონდა ინგლის-რუსეთის გაწყვე-
ტას პარიზში შემარჯუნე პრესა ხარობს და მოითხოვს ლონ-
დონის წაბაძვას, შემარჯუნე არ იწონებს ასეთ ნაბიჯს, თუმცა
სასტრატო გმობს მოსკოვის ვერა და დაუნდობელ მუშაობას
ყველგან. მთავრობა სდუმს, თუმცა არაპირდაპირ უკვე სჩანს
მისი სულისკვეთება, როცა მისი წევრები სარო და ბარტუ
სასტრატო კომპანიის ეწვეიან ფრანგ კომუნისტების წინააღმდეგ
უარაღმებრში და მის გარეთ. დამტკიცებულა სრულიად
ჰალო ფაქტებით, რომ მოსკოვი ინახავს და ხელმძღვანელობს
ფრანგ კომუნისტების დამგრე მუშაობას ქარხნებში, დაწესე-
ბულეებში, ყაზარებში. მაშასადამე, მოსკოვთან გაწყვეტის
კითხვა აქაც ისმის და, რაც დრო გადის, უფრო აქტუალური
სხვება იგი. ეს მით უფრო, რომ საფრანგეთ-რუსეთის მოლაპა-
რაკება არც კი არსებობს ფაქტურათ. ეგონათ, ჩიჩერინის ჩა-
მოსვლა დასძრავდა მას გაყინულ წერტილიდან. ამათ. დე
მონში, მოსკოვის მეგობარი, სულაც კი გადაიკარგა ბალკა-
ნეთში, როცა ჩიჩერინი აქ მინისტრებთან დარბაზობდა. ცი-
ვით მიიღეს და შეუშინებლათ გაისტუმრეს. ამ რიგათ არ ცი-
ვართლდა მოლოდინი, ვითომ მოსკოვი დიდ დათმობებს გა-
აკეთებდა პარიზში, რომ ამით ლონდონზე გული მოეფხანათ.
არჩევნები მოახლოებულია, არის აშკარა ნიშნები, რომ მთავ-
რობა თავის პლათონებზედ კომუნისტებთან სასტრატო ბრძო-
ლას წააწერს. საერთადადობა, რომ ძველი კარტელისტ-მინი-
სტრებიც, ერიოს მეთაურობით, პუანკარეს ხაზს იზიარებენ,
რომ საჭიროა ბოლო მოეღოს კომუნისტების ანტიეროვნულ
მუშაობას.

ბერლინი

გერმანიის მთავრობამ მაშინვე ნეიტრალიტეტი გამოაცხა-
და ინგლის-რუსეთის კონფლიქტში: ლოკარნოც მსურს და
რაპალოცო, კარგი დამოკიდებულება დასავლეთთან. ლოკა-
რნოცა რუსეთთან. მოსკოვიც მის უხერხულ მდგომარეობაში
ჩაყენა, როცა სთხოვა რუსეთის ინტერესების დაცვა ინგლის-
ში: უარი ვერ სთქვა და თან სწყველიდა უტიფრებს გულში.
სტრუქციონალიზმი ჩადის ბადენ-ბადენში და ჩიჩერინი ეწვევა მას
საუნებდ. ამ დროს გავარდნა კვერდის ტყვია ვარშავაში

და სტრუქციონალიზმი სარგებლობს ამ შემთხვევით, რომ ურჩიოს
თავის სოციალურ ზომიერებას. ჩიჩერინი პირდება და მოსკოვი
ასრულებს: გერმანიის 20 მძევალ გაუსიმართლებლათ! ამ ყაჩა-
ღურმა აქტმა გააშუშა ვერა და არა ნაკლებ გერმანია. არ-
სათ, შეიძლება, ისე სასტიკათ არ დაუგმიოთ მოსკოვის ეე-
სტი, როგორც იქ. ამან ერთბაშით მოატრიალა საზოგადო-
აზრი და ჩვენ უკვე ვიცით შედეგი რანსტაციის სხდომიდან.
სადაც ერთბაშით მოიწონეს სტრუქციონალიზმი. ამ სახით კმა-
ყოფილია მოსკოვიცო. სწეს «ინგესტია», იქ ესლა ძალიან
ცოტათი კმაყოფილებიან! სტრუქციონალიზმი საჯაროთ დაჰგმო
კომინტერნის (ვითომ არ იცის მისი დამოკიდებულება პო-
ლიტიკურსთან!) დამრღვევი მუშაობა უცხოეთში. ინგეს-
ტია უმრწემეს, დიან. სხვა ქვეყნების საქმეებში ჩარევა დაუ-
შვებელია! ამიტომ ის პროტესტს აცხადებს, მიჰქარავთ,
როცა გაეუფეს საქმეებში ერევითო. ეს დეტალებია. მთავარი
იხსია, რომ გერმანია განაგრძობს დასავლეთთან. პირველ რიგ-
ზედ, საფრანგეთთან დაახლოების ხაზს; იღებს კანონებს, რო-
მელიც ამოსწორავს განიარაღების სადაო კითხვებს და შემდეგ
დადგება კითხვა რენანიის ვეკუაციის. არ მართლდება ზოგი-
ერთ მრწველთა იმედებიც: ინგლისის ადგილს ჩვენ დავიკვირთ
რუსეთის ბაზარზედ. მოსკოვი თუ ვაჭრობდა ინგლისთან, ეს
უმთავრესათ ბანკების დახმარებით. შეუძლიათ გერმანიის
ბანკებს ინგლისის ბანკების მაგიერობა გასწიონ? არა, რა თქმა
უნდა. ჯერ ის სესხიც, რომელიც მათ მისცეს, საქონლის სახით,
რუსეთს. ინგლის-ამერიკის ბანკების საშუალებით გაკეთდა.
გერმანიისათვის სასიფათოა, მეორეს მხრით, მისმა ოპერაციე-
ბმა რუსეთთან, ნდობა არ დაუკარგოს ანგლო-საქსების ქვეყ-
ნებში და მით თვითონ მას არ მოუსპონ კრედიტები, რომელ-
საც ასე ბლოკით იღებს მათგან.

ქენეცა

ერთა ლიგის რევილენციოში წინასწარი ჯამი გაუკეთდა
ხემა თქმულთ. იქ იყო სწორეთ საბჭოს მორიგი სესია და, თუმ-
ცა წეს-რიგში არც ერთი საყურადღებო კითხვა არ იყო ჩანი-
შნული, ჩემბერლენი, ბრინი და სტრუქციონალი იქ გაუშურენ!
იქ გამართულ მოლაპარაკების მონაწილენი აცხადებენ, რომ
არ ფიქრობენ მოსკოვის წინააღმდეგ სამხედრო ბლოკის შე-
ქმნას. მაგრამ მით უფრო ხაზგასმით აცხადებენ ისინი, რომ
თვითელი სახელმწიფოს სასტიკათ შეებრძოლებას, საკუთარი
ზომებით. ბოლშევიკების პროპაგანდა-აგიტაციას.

ამ რიგათ, ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა, საერთაშო-
რისო მასშტაბით, წეს-რიგში ისმის. ეს არ არის მეტერნის
«საბლეო კავშირი» რევოლუციის წინააღმდეგ, როგორც
ამას «ინგესტია» ჩამახას, არამედ თავდაცვა ბოლშევიკურ სი-
სხლიან ბარბაროსობისაგან.

ფრანგი მოგზაურები საქართველოში.

(მოსხენება წაკითხული ქართველთა საზოგადოებაში
1927 წ. აპრილში).

მიზანი მოსხენებისა იყო გაეცნო პარიზის ქართველებისა-
თვის საქართველოს წარსული, იქ ნახული და გავონილი
ფრანგ მოგზაურთა ნაწერების მიხედვით. ესენი არიან: გიომ
დერბურევი (მე-13 ს.), ტავერნიე, შარდენი (მე-17 ს.), ტურ-
ნეფორი და პეისონელი (მე-18 ს.).

ყურადღების ღირსნი არიან ეს მოგზაური მით უფრო,
რომ მათ ხელი შეუწყვეს საქართველოს გაცნობას ევროპის
მიერ და სპარსეთ-ინდოეთთან ერთად ჩვენს შორეულ წარ-
სულს თუ აწმყვას აცნობდნენ მაშინდელ დასავლეთს. პირ-
ველ მოგზაურად საქართველოში უნდა ჩაითვალოს გიომ დე-
რბურევი, დაბადებით ბელგიელი, მაგრამ ფრანგი პატრიოტი,
რომელსაც სადილობატი მისისა ახლო აღმოსავლეთში მიან-
და ლუი მე-9-მ ანუ სენ ლუიმ 1253 წელს. ის სწერდა წერი-
ლებს სახით ინფორმაციებს ლათინურად და თარგმნილია
ფრანგულ-ინგლისურ-პოლანდიურ ენებზე. მას თან ახლდა სა-
ქართველოში მოგზაურობის დროს, ბერი მისიონერი—ბერ-
ნარდ კატალიანი, რომელიც კარგად იცნობდა უკვე ჩვენს ქვე-
ყანას, უდავოდვედა ციხე-ნანგრევების დათვალიერებას და
მიაქვდა მის ყურადღებას ერის დიდს წარსულსაც.*

ფრანგული ლიტერატურის ისტორია (მე-14—16 საუკუნე-
თა) არ იძლევა არც ერთ მაგალითს საქართველოში მოგზაუ-
რობისა და რუბრიკის მიმდევრად უნდა ჩაითვალოს ე. ბ.
ტავერნიე (გარ. 1690), პროფესორი ჟურნალისტი და ბავშვო-
ბიდანვე მოგზაურობის მოტრფილვე. აღმოსავლეთ საქართვე-
ლოს ის უწოდებს «Gurdje»-ს და დასავლეთს «Colchide»-ს.
«მცხოვრებლებს აქვთ დიდი მიდრეკილება ვაჭრობისადმი და
განირჩევიან სხვა მეზობელ ერთაგან ომში სიმაძლე-»-ო. გა-
კვირთ მოიხსენიებს ფრანგი მოგზაური მაშინდელ სამართლის
წარმობას ჩვენში. კაცის კვლა ისჯებოდა სიკვდილით და მკე-
ლელს კი შეეძლო თავის დასხნა, მიჰკვირდა 60 ძროხას მოკ-
ლულის ნათესავთა ან მათ ღირებულებას. კანონმდებლობა იყო
აშენებელი წინადა ქართულ ბუნებაზე და სამართლის გადაწე-
ვებაში უფლება ჰქონდათ მხოლოდ ქრისტიანეთა. სწორი
ომები, მუდამ ხიფათში ყოფნა საზღვრების ნებას არ აძლევ-
და მამაკაცთ სწავლისას და ამით აიხსნება, რომ ქალები უფ-
რო განათლებულნი არიან ახლო აღმოსავლეთის ამ კუთხეში
და ს.

მას მოჰყვა საქართველოში უდიდესი ფრანგი მოგზაური
და ცნობილი მწერალი ე. შარდენი (გარ. 1713). თქომ შექველი
ისევე როგორც მისივე წინა მორბედი. ის მიღის სპარსეთისა-
კე მკვირვარსელობით დატვირთული და შეჩრდება 20 თვით
აფხაზეთ-სამეგრელო-ქართლოში (1671—72 წწ.). ის იხსენიებს
საქართველოს «ივერიის» სახელით. ეს ერი არის ფრიად მუსი-
კალური და სიმღერას არ იშლიან მუშაობის თუ მწუხარების
დროსაც კიო. ქართველი ქალის სილამაზე იპყრობს შარდენის
ყურადღებას და შენიშნავს, რომ მათი მზერა ყოველთვის თვე-
დება სიყვარულითო. მას ინახულებს იოს. ტრეველი და ფრან-
გი მოგზაური გადაუშლის მას ევროპის მდგომარეობის სუ-
რათს, აგრეთვე მრავალ გეგმებს ევროპა საქართველოს შო-
რის სავაჭრო-სამრეწველო ურთიერთობის შესაძლებლობის
შესახებ. მისი ნაწერები შესწავლა, იქ მოყვანილი ქართული
სიტყვები, ღრმა ცოდნა ერის ხე-ჩვეულებათა, სიყვარული
ქვეყნისადმი და სხ. გვაძლევს უფლებას დავასკვნათ, რომ შარ-
დენმა იცოდა ქართული ენა საქმარისად. შემდეგი მოგზაური,
რომელმაც ინახულა საქართველო, არის ფრანგი მეცნიერი—
ე. ბ. ტურნეფორი (1708), პროფესორი ბოტანიკოსი და მოუ-
სვენარი მოგზაური ევროპა-აღმოსავლეთში. საქართველოს ის
უწოდებს «ულამაზეს ქვეყანას დედა-მიწისა» და განცვიფრე-
ბით იხსენიებს სტუმართმოყვარეობა—თავზიანობა-რანდო-
ბას მკვიდრთა. თუ შარდენი იმყოფებოდა ტრევრნიის გავლენის
ქვეშ, ტურნეფორი სავეგებით ტყვეულია შარდენისა და
იმეორებს მას.

ე. ტურნეფორის შემდეგ ესტუმრება საქართველოს საფ-
რანგეთის კონსული სმირანო—შარლ პეისონელი მამა, რომ-
ლის შრომა: «Relations des Voyages au Levant» (1747) რჩება
დღემდე დაუბეჭდავი. მის ნაწერთა და გადმოცემათ მიხედვით
სწერს საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობათა ისტორიას
შ. პეისონელი-შვილი, ისევე ცალკომბატი, როგორც მამა. მის

ნაწერთა შორის ყველაზე უფრო საინტერესოა ჩვენთვის—
«Mémoire historique» (1777). რომელიც ინახულა კონსტან-
ტინოპოლის ხელნაწერთა შორის (Mss. H. № 33, 1777, nouv.
acquisit.). ხელნაწერი შეიცავს 116 ფურცელს (101 ქართულს
«10 თებერვლის» თარიღი. მისი დაწერილებები უთხოვრადი-
ულნი). მისი აზრი კავკასიის ერთა დამოუკიდებლობის შესა-
ხებ არიან საინტერესონი და ღირსნი ყურადღებისა.
მ. ბერძიცი.

ქართველები ხაღრანგეთში.

26 მაისის ტრადიციული დღესასწაული მიმდინარე წელს
პარიზის ქართულმა კოლონიამ ზემოთ გადაიხადა. ვრცელი
კოლეც დე ფრანსის სააკტო დარბაზი სასველ დამსწრე საზო-
გადოებით. დღესასწაულს ყველა კავკასიის ერების და უკრაინის
წარმომადგენლები დაესწრნ. უკრაინელებიდან მოვიდა
დელეგაცია 30 კაციდან შემდგარი ს. ტოკარჯევსკის მეთაუ-
რობით, სომხებიდან ალ. ხატისოვის და აგარონიანის მეთაუ-
რობით, აზერბეიჯანიდან ტოპჩიანიშვილი, მთიულეთიდან ბამა-
ტი, კოლონიის თავმჯდომარე ბ-ნ ვ. დამბაშიძის სახელზე მო-
ვიდა მისალოცი დეპუტები, როგორც მთავრობის თავმჯდო-
მარე ბ-ნ ე. ჟორდანიასაგან ისე მრავალ უცხოეთის გამოჩენილ
საზოგადო მოღვაწეებისაგან და საქართველოს მეგობრებისა-
გან. პროვინციაში მყოფ ქართველებში მოულოცეს პარიზის
კოლონიის ეროვნული დღესასწაული. კრება გახსნა პარიზის
ქარ. კოლონიის თავმჯდ. ბ-ნ ვ. დამბაშიძემ, რომელმაც ქარ-
თველობას მოულოცა დღესასწაული, დამსწრე უცხოელებს
კი მადლობა გამოუცხადა მილოცვისათვის. ვრცელი პოლი-
ტიკური სიტყვა წარმოთქვა ბ-ნ დ. შარაშიძემ. საკონცერტო
განყოფილებაში მონაწილეობა მიიღეს: ქ-ნ ელ. ვაჩაძემ, ლ.
პაპუაშვილისა და მომღერლებმა ბ. ივანიძემ, ნანობაშვილმა
და პიანისტმა ირაკლი ორბელიანმა.

— კ. ჩხეიძის გარდაცვალების წლისთავი. კვი-
რას ივნისის 12 პერ-ლაშეზის სასაფლაოზე ნაშუადღევს სამ
საათზე დიდძალმა ქართველმა საზოგადოებამ მოიყარა თავი
დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის კ. ჩხეიძის გარდაცვა-
ლების წლისთავის აღსანიშნავად. იყვნენ საქართველოს მთავ-
რობის თავმჯდომარე ე. ჟორდანი, მთავრობის წევრები, სა-
ქართველოს ელჩი საფრანგეთში ავ. ჩხენკელი. პოლიტიკური
მოღვაწეები და სხ. თითქმის ყველა მოვიდა თავიანთი
გვირგვინებით, პატარატარა კომებით და განსვენებულის საფ-
ელო მთლად ცოცხალ ვარდებით და ყვავილებით შეიმკო.
სიტყვა წარმოთქვა ვლ. მკვაძემ, რომელმაც მოუწოდა და-
მსწრეთ განსვენებულის ანდერძის პატივის ცემისთვის—სიმ-
ტიკისა და ერთობისათვის სამშობლოს დამოუკიდებლობის
აღსადგენად.

ქართველები გერმანიაში.

26 მაისის დღესასწაული წელს განსაკუთრებული ზემოთ
ჩატარდა. კოლონიის თავმჯდომარემ გიორგი კერესელიძემ
დაახასიათა 26 მაისის მნიშვნელობა ქართველი ერის ისტორია-
ში და გამოთქვა მტკიცე რწმენა ქართველი ერის გამარჯვების
შესახებ. კრებას მიესალმა მთავრობის სახელით საქართვე-
ლოს წარმომადგენელი გერმანიაში ბ. ვლ. ახმეტელი. ადერბეი-
ჯანის დამოუკიდებლობის კომიტეტის სახელით მიესალმნ
კრებას ამ კომიტეტის წევრები. სომხების წარმომადგენელმა
გამოგზავნა თავისი მისალმება. მიღებულ იქნა აგრეთვე დეპე-
შები ბერლინის კოლონიის უცხოელ მეგობრებისაგან. სიტ-
ყვები წარმოთქვამს ს. სოც. დემ. პ. ბერლინის ორგანიზაციის
სახელით ბ. ნახაძემ და ს. ნაც. დემ. პარტიის სახელით ბ. ტი-
ტე მარგველაშვილმა. წარმოთქმულ იქნა სიტყვები სხვების
მიერაც. მთავრობის თავმჯდომარეს ბ. ჟორდანიას გაეგზავნა
მისასალმებელი დეპეშები და კრება უკვე გვიან «დიდების»
სიმღერით დასრულდა.

ქართველები პოლონეთში.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღეს
— 26 მაისს—პოლონეთის საზოგადოება იშვიათის თანდარწო-
ბით და ყურადღებით შეხვდა. მთელი პოლონეთი გამოეხიზნა
რა დღესასწაულს. არ დარჩენილა ვანეთი უკიდურეს მემარ-
ჯვენეებიდან უკიდურეს მემარცხენეებამდე რომ ერთი ან ორი
წერილი არ მოეთავსებოდა საქართველოს შესახებ. ერთმა
ორგანომ (გლოს პრაიდი) მთელი ნუმერი უძღვნა საქარ-
თველოს ისტორიულ-პოლიტიკურ-ლიტერატურულ მიმოი-
ლვას და მოათავსა სურათები ჩვენი ისტორიული და თანამე-
დროვე პოლიტიკური მოღვაწეების, აგრეთვე ფაქსიმილე ჩვე-
ნი დამოუკიდებლობის აქტისა. 26 მაისს ვარშავის რადიომ
მთელს პოლონეთს აუწყა, რომ ეს დღე საქართველოს დამოუ-
კიდებლობის გამოცხადების დღეა. ქართველთა კოლონიამ
დღესასწაული გამართა კვირას 29 მაისს. რომელსაც აუარებელ
პოლონელი საზოგადოება დაესწრო. და მთელი ზეიმი გა-
ნუწყვეტელი ოვაციები იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის
სიხსნისთვის. სიტყვები წარმოთქვეს ი. სალაყაიამ და ვ. სეროშე-
კიმ. მეტად საინტერესო იყო საკონცერტო განყოფილება,
რომელშიაც მონაწილეობა მიიღო სხვათა შორის ქართველმა
მომღერალმა ბ. სიხარულიძემ.

ქართველები ჩხვლ-ხლოვკაიაში.

26 მაისობა აქაურმა ქართველობამ დიდის ზემოთი დღესას-
წაულად აღიქვა ქართველებისა დღესასწაულს დაესწრნ ჩხეიცი.
ამ დღესვე გაიმართა დამფუძნებელი კრება საქართველოს
დამოუკიდებლობის მეგობრებისა ჩხვლ-ხლოვკაიაში სენატის
თავმჯდომარის ამხანაგის სოუჟუპის თავმჯდომარეობით.
კრებას დაესწრო მთელი რიგი სენატორებისა, დემუტატებისა
და ჩხეელ პარტიების წარმომადგენლები. აირჩიეს გამგეობა,
თავმჯდომარედ სოუჟუპი.

ქართული საბჭოკვლამე.

პარიზის ქართულმა კოლონიამ უცხოეთის მოწას მიიბარა
კიდევ ერთი პოლიტიკური ემიგრანტი, ახალგაზდა შოთა სარ-
ჯველაძე, მსხვერპლი საქართველოს საერთო უბედურებისა.
გურისის გლეხის შვილი შოთა ადრე ჩაებდა მეფის თვითმპყრო-
ბლობის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ხლოო საქართველოს გან-
თავისუფლების შემდეგ მთელი თავისი ძალ-ღონე და ახალგაზ-
დობა მოახმარა სამშობლოს სამსახურს. მას ეკირა სხვადასხვა
ადმინისტრაციული პოსტები, ხლოო უკანასკნელათ იყო ნა-
ლის მიერ არჩეული სოფ. ჩიბათის კომისროთ. საქართველოს
ოკუპაციის შემდეგ შოთა იძულებული იყო ტყვე გაუბრძოლიყო
და მხოლოდ 1922 წელს გამოიხიზნა უცხოეთში. ტყვეში ცხა-
ვრებამ შესძინა მას ქუეტი. უცხოეთში თავის სარჩენათ ის
იძულებული იყო მძიმე მუშაობა ეკისრა, რაც მის სწეულებას
ახარბობდა და ბოლოც მოუღო.

მის დასაფლავებას დაესწრო პარიზელ ქართულ კოლონი-
ის დიდი ნაწილი.
ამხანაგი.

Redaction et Administration.
M. J. GORETCHIA
18, rue des Acacias, Paris.